

Тақырып 1

Ақпараттық құқықтың пәні, әдісі және жүйесі

► **Мақсаты:** Ақпараттық құқық теориясы бойынша студенттерге жалпы курс бағытымен таныстыру, осы пәнің қазіргі замандағы маңыздылығы мен қажеттілігін түсіндіру.

► **Тасырмалар:**

1. Ақпараттық құқық құрылу тарихын қарастыру;
2. Ақпараттық құқықтың түсінігі мен Ақпараттық құқық қатынастардың түсінігін, түрлерін, ерекшеліктерін қарастыру;
3. Ақпараттың түсінігін, заңдылық ерекшелігін және ақпараттың құрылысын, ақпараттың класификациясын т.б. мәселелерді қарастыру.

► **Негізгі терминдер:**

Ақпарат, Ақпараттық қоғам, білім, Ақпараттық құқық, Ақпараттық құқықтық қатынастар, ақпаратты тарату, ақпаратты қру, ақпаратты алмастыру, Интернет.

Ақпарат – ақпараттық қоғамның негізгі объектісі. Шынайы шындықтың көрінісі ретінде ақпарат ол барлық салалардың, бағыттардың негізі. Дүниеге жаңа ақпараттық технологияның келуімен ақпараттың қоғамдағы рөлі артып, қажетті атрибуттың біріне айналды. Ақпараттың сапасы мен алыну жолының дұрыстығына көптеген шешімдер байланысты Президенттен азаматтарға дейін. Ақпараттың мемлекетке, қоғамға, азаматтарға әсері қазіргі таңдағы саяси, экономикалық, әскери салаларға қарағанда тиімдірек.

Ақпарат – шынайы қолжетерлік күшке айналып отыр. Өркениетті қоғамда ақпарат шешуші рөл атқарады, ал ақпараттық ресурстар – мемлекеттің негізгі ресурстарына айналып отыр – табиғи, еңбек, қаржы секілді ресурстар потенциалы құрамында елеулі орын алды. Әлемдік ақпараттық кеңістіктер құрылуда – оның барлығы ақпараттық қоғамның негізгі бастауларының құрылысы. Бұл құрылыстар қатарына ақпаратты құрушы (баспа үйлері, редакциялар, журнал, газеттер, телестудиялар) және таралуы (кабельдік, компьютерлік, спутниктік) жолдар арқылы, Көптеген мемлекеттер территорияларын алатын халықаралық ақпараттық – телекоммуникациялық желілер құрылуда. Өте жақсы деңгейде желілердің желісі- «Интернет» болып отыр. Интернет – ақпараттық қажеттіліктермен толық қамтуда. Экономикалық дамушы мемлекеттерде компьютерлік желілер – ақпараттың негізгі қайнар көзі болып отыр. Компьютерлік желіні қолданушылар – телеконференцияларға, үлкен агенттіктерден ақпарат ала алады, қаржылық операцияларды сәтті жүзеге асыруға, кәсіпкерлік қызметтерімен шұғылдануларына мүмкіндіктері бар.

Бұқаралық ақпарат құралдары – жедел түрде ақпаратты жеткізумен қатар оны тасымалдаудың қауіпсіздігінің жоғары сапада қамтамасыз етеді.

Ақпараттық ресурстар бұқаралық құжаттардың (ретроперспективті) ақпарат ретінде ғылыми, өндірістік, саяси, экономикалық және мемлекеттік органдармен кәсіпкерлік қызметтің ұлттық құндылығы іспетті. Көптеген дамушы мемлекеттерде ақпараттық ресурстар – мемлекет пен қоғамның ұлттық басқа да ресурстары секілді алдыңғы орындарда дамуда. Бұл ресурстар – мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер үшін тиімді рөл атқарады. Өкінішке қарай, Қазақстанда ақпараттық ресурстарға байланысты қатынастар қанағаттанарлықсыз деңгейде.

Ақпараттық индустрияның техникалық базасы – микроэлектрондық және компьютерлік құрылымдары әлемде тез үрдіс алууда. 1994 жылдың өзінде әлесдік экспорттық тауарлар компьютерлік және сандық сапаға көшуі 11% құрады.

Ақпараттандырылған қоғамды құру механизмінің негізі болып – ақпараттандыру болып табылады. Оның негізгі қамтитын әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық процесстер қоғамдағы азаматтар құқықтарын, мемлекеттік органдар, өзін-өзі басқару органдары, кәсіпорындар, қоғамдық бірлестіктер ақпараттық ресурстарды және

ақпараттық технологияларды қолдану арқылы қажеттіліктерін қанағаттандыруда. Ақпараттандыру туралы және ақпараттық қауіпсіздік туралы заңдар да қабылданған. Мемлекеттік саясат – Қазақстандағы саяси және экономикалық тапсырмаларын орындауда жедел және стратегиялық сапалы ақпаратпен қамтамасыз етуге міндетті болуы қажет.

Бұл саясаттың негізгі бағыты болып:

- Барлық түрдегі ақпараттық ресурстың қауіпсіздігі мен дамуын қамтамасыз ету;
- Ақпараттық ресурстарды қорғау және құрастыру
- Ақпараттандыру саласындағы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- Ақпараттық ресурстар қызметтерін ақпараттық жүйелер, технологиялармен, құралдармен қамтамасыз ету;
- Ақпараттың кеңістігіндегі біртұтас ғылыми-техникалық жүйе қалыптастыру;
- Ақпараттың бағдарламаларын жүзеге асыру;
- Ақпараттық процестегі заңнаманы жетілдіру.

Көптеген мемлекеттерде ақпараттық қоғамда қалыптастыру бағдарламалары жасалуда және де жүзеге асырылуда.

Бұл бағдарламалардың мақсаты:

- мемлекеттік структуралар арасындағы диалогты күшейту, ақпараттық технологияны қоғамдағы экономикалық, халықты жұмыспен қамтудағы қолданысын арттыру;
- Ақпараттық индустрияның тиімді әрі сапалы дамуына жол ашу;
- Ақпараттық технологияны пайдаланудағы тұлғалардың құқықтарының қорғалуы;
- Ақпараттық желілердегі ақпаратты қорғау;
- Ақпаратты қолдану аясының кеңеюі;
- Ақпараттық технологияны жаңа түрдегі және жаңа қызметтерде, бизнес саласында, көлік, қоршаған ортаны қорғау саласындағы, денсаулықты қорғау саласындағы қолданылуын дамыту;
- Ақпараттық қоғамдағы бәсекелестікке ерік беру;
- Ақпараттық желілердегі экономикалық, техникалық, экологиялық ресурстарға қолжетімділігін арттыру;
- Ақпараттық технологиялар саласындағы ғылыми ізденістер мен зерттеулер жұмыстарын дамыту.

Қазіргі уақытта дүниежүзі бесінші Ақпараттық революцияны басынан кешіріп отыр, себебі ақпаратты алу, тарату өте жылдам қарқынмен қимылдауда. Техниканың, байланыс пен коммуникацияның дамуы виртуалдық әлемді дамытты. Компьютердің көптігі, Ақпараттық технологиялардың дамуы, ғылыми зерттеулердің, бизнестің дамуына, білім мен әлеуметтік қоғамның жақсаруына әкеліп соқты.

Қазіргі заманда « Ақпараттық қоғам» түсінігі көптеп қолданылуда, тек осы қоғам мемлекеттік территориялық шекараны мойындамайды. Ақпараттық қоғамның негізгі базасы болып мультимедиа саналады. Яғни Интернет және басқа да көптеген ақпарат қызметтері.

Тек қана Интернет пен БАҚ негізгі ақпаратты алу, өңдеу, тарату жұмысымен айналысады. Тиісінше, қазіргі заманда оларсыз жұмыс жасауды елестету өте қиын, олардың маңызы өте зор.

Глобалдық Интернет жүйе – бұл бесінші революцияның нәтижесі, бүкіл әлемнің ақпарат жүйесі. 2003 жылғы санақ бойынша дүниежүзінде Интернетпен 50 млн. қолданушылар олардың 145 млн. АҚШ, 60 млн. Қытай, 10 млн. Ресей болып отыр. 2008 жылдың аяғында қолданушылардың саны 2 млрд. адамға жетеді деген болжам бар.

Интернет Қазақстан мемлекетінде 1996 жылдан бастап келді және 2000 жылғы санақ бойынша 360 мың қолданушы бар. Ал 2008 жылдағы Интернет провайдерлер 100-ге жуық, 1000нан астам сайттар ашылып, қолданылуда. Астана мен Алматы қалаларында Интернет орталықтары ашылып, жұмыс істеуде. Қазақстанда Интернет-программалар тек білім жағынан емес, сол сияқты ғылыми зерттеулерде де қолданылуда.

Негізгі интернетті қолданушысы мемлекет болып табылады. Мемлекеттік органдармен кәсіби автоматтандырылған Ақпараттық телекоммуникациялық жүйе құрылуда.

Осының бәрі Ақпараттық қатынастардың құқықтық реттеуіне әкеліп соқтырады, нәтижесінде құқықтың бір саласы – Ақпараттық құқық дүниеге келеді.

Ақпараттық құқық бұл комплекстік құқық, қоғамдағы ақпаратты алу, беру, тарату, өңдеу, айырбастау сияқты қатынастарды реттейтін құқық саласының бір түрі.

Ақпараттық құқықтық қатынастар – бұл қоғамдық қатынастың бір түрі, екі немесе одан да көп субъектілердің арасындағы ақпаратты алу, беру, тарату, өңдеу, айырбастау сияқты қатынастарды реттейді.

Біз бәріміз бала кезімізден бастап ақпарат алмасу процесіне қатысамыз. Кітап, газет және журнал оқығанда, радио тындап, теледидар көргенде, мұғаліммен, ата-аналармен, достарымызбен әңгімелескенде әртүрлі ақпараттар аламыз. Адамдардың үйде, мектепте, жұмыста және көшеде бір-бірімен сөйлесуі де ақпарат түрлерінің: сөздердің, ойлардың, хабарлардың, мәліметтердің алмасуына мысал бола алады.

Адамдардың араласуы мен бірге жүруі - жұмыс істеу, оқу және ойнау - ақпарат алмасуынсыз жүзеге аса алмайды.

Берілген ақпараттар өзімізге, заттарымызға қатысты айтылып, айнала ортамызда болып жатқан оқиғалармен тығыз байланыста болады. Ақпаратты жазу мүмкіндігі пайда болғаннан бастап, ақпарат алмасу тек ауызба-ауыз айтумен немесе әртүрлі қимылдармен ғана емес, оқу-жазу арқылы да беріле бастады. Оқи білу және ойын жазып жеткізе білу - адамзаттың сауаттылығының белгісі бола бастады.

Ойды жазып қалдыру тек мағлұмат пен хабар алмасу ғана емес, адамзаттың ізгі қазыныларын ұрпақтан ұрпаққа жеткізу мүмкіндігін берді.

XV ғасырда мәліметті қағазға басып шығару станогының пайда болуы кітап шығару ісін жолға қойып, адамзаттың алтын ойларын тікелей көпшілікке жеткізуге мүмкіндік жасады.

Кітаптарды, оқулықтарды көптеп басып шығару, көпшілік кітапханаларының ашылуы адамзатты жалпы сауаттылыққа жетелеп, мәдениеттің жаңа даму кезеңін бастады деуге болады.

XIX-XX ғасырлардағы телеграфтың, телефонның, радионың шығуы ақпаратты кез келген қашықтыққа жарық сәулесінің тарау жылдамдығымен жеткізуге мүмкіндік берді. Ал теледидардың шығуы үйде отырып-ақ, дүниеде не болып жатқанын біліп, кино, спектакльдерді көріп, оқып үйрену бағдарламаларын толық жүзеге асыра алатын күйге жеткізді. Мәліметтерді іздеу мен өңдеудің бұрын болмаған жаңа мүмкіндіктерін XX ғасырдың ортасында шыққан электрондық есептеу машиналары (ЭЕМ, шет елдерде олар компьютер деп аталады) берді.

Кейіннен олардағы мәліметтерді магниттік таспаларға жазып, қағазға басып, ЭЕМ экранына шығару қасиеттері бар екені анықталды. Оларды дамыта отырып, архив жасау ісінде, мәтіндерді теріп түзетуде, сызу мен графикалық жұмыстарда, өндірісті автоматтандыруда және де басқа адамның көптеген қызмет салаларында қолдана бастады. "Ақпарат" термині латынның түсіндіру, баяндау, білу деген ұғымынан туындаған ағылшынның information сөзінен шыққан.

Ақпаратты біз ауызша немесе жазбаша түрде, қимыл не қозғалыс түрінде бере аламыз.

Кез келген керекті ақпараттың мағынасын түсініп, оны басқаларға жеткізіп, соның негізінде белгілі бір ой түйеміз. Ақпараттың түпкі заттық мазмұны оның негізгі қасиеттерін - дәлдігі мен толықтығын, бағалылығы мен қажеттілігін, анықтылығы мен түсініктілігін ашуға көмектеседі. Ақпарат істің ақиқаттық жағдайын толық ашатын болса, оның дәл болғаны.

Дәлдігі жоқ ақпарат оны түсінбеушілікке және соған байланысты теріс шешім қабылдауға әкеліп соқтыруы мүмкін. Егер ақпарат оны түсінуге және белгілі бір шешім қабылдауға жеткілікті болса, онда оның толық болғаны.

Ақпараттың толық болмауы ол жөнінде белгілі бір тұжырымға келуге кедергісін тигізіп, қателікке ұрындыруы мүмкін.

Ақпараттың бағалылығы, оны пайдалана отырып, қандай мәселелер шеше алатынымызға байланысты болады. Егер бағалы, әрі өзекті ақпарат түсініксіз сөздермен жазылса, оның пайдаға аспайтыны өзінен-ақ белгілі. Егер ақпаратты пайдаланушылар тілінде жазса, ол түсінікті болады.

Тақырып 2

Ақпараттық құқықтық нормалар және ақпараттық құқықтық қатынастар.

Ақпараттық құқықтың қайнар көздері.

- **Мақсаты:** Ақпараттық құқық норма мен ақпараттық құқықтық қатынастардың түсінігі мен ерекшелігіне талдау жасау. Ақпараттық құқықтың қайнар көздерін қарастыру.
- **Тапсырмалар:**
- Ақпараттық құқықтық қатынастардың түсінігі мен ерекшелігін, белгілерін және түрлерін қарастыру.
- Ақпараттық құқықтық қатынастардың түсінігі мен түрлерін қарастыру
- Ақпараттық құқықтық қатынастардың негізгі объектілерін ашу (ақпарат, көпшілік ақпарат құжат, Ақпараттық жүйе, Ақпараттық қызмет көрсету, шектелген ақпарат)
- Ақпараттық қатынастардың субъектілерін қарастыру: қолданушылар, иемденушілер, мемлекеттік органдардың осы жүйе бойынша қоғамдық қатынастарды реттеу.
- Ақпараттық құқықтың қайнар көзінің түсінігі мен түрлерін қарастыру.
- Негізгі терминдер:
- **Ақпараттық құқықтық қайнар көзі, Ақпараттық қатынастардың субъектілері, Ақпараттық қатынастар, ақпарат, көпшілік ақпарат құжат, Ақпараттық жүйе, Ақпараттық қызмет және заттар, шектелген Ақпараттық жүйе және т.б.**

Ақпаратпен алмасу және ақпаратпен күрес ғасырында актуалдық сұрақ болып Ақпараттық меншік, субъектілердің Ақпараттық қатынастардағы құқықтық жағдайы, қолданушылар мен провайдерлердің Интернет жүйесінде алатын орны болып табылады. Бұл сұрақтың барлығы Ақпараттық құқықтық нормалармен реттеледі.

Қазіргі уақытта республикада Ақпараттық заң шығару процессі жүруде, бірақ біз көптеген мемлекеттерден артта қалып отырмыз. Оның ішінде Интернет жүйесінде Ақпараттық қатынастардың құқықтық реттелуі мен Ақпараттық қауіпсіздік туралы сұрақ бойынша мәселелер қаралып жатыр.

Ақпараттық нормаларды реттейтін қатынастары бойынша мыналарға бөлуге болады: азаматтардың Ақпараттық құқығы, Ақпараттық компьютерлік нормалар, телекоммуникациялық нормалар тағы сол сияқты және бұл нормалар әкімшілік, азаматтық құқық, қылмыстық құқық тағы басқа нормаларға жатады, бірақ объектілердің спецификасы бойынша ерекшеленеді.

Ақпараттық қатынастардың субъектілері болып құрушылар, ақпаратты қолданушылар, провайдерлер, сайттардың иеленушілері, журналисттер, ақпаратшылар

тағы басқалар табылады. Олардың құқықтық жағдай ҚР азаматтық кодексімен, БАҚ, байланыс т.б. нормативтік актілермен реттеледі.

Ақпараттық құқықтық қайнар көздеріне мыналар: Ақпараттық құқықтық қатынасатарды және оны бұзғаны үшін жауапкершілікті реттейтін нормативтік құқықтық актілер; ғылыми қайнар көздер; материалды қайнар көздер, онын ішінде шынайы оқиғалар мен фактілер және де ғылыми және нормативтық қайнар көздердің жетілдіруге итермелейтін, ақпараттық техникалар мен саяси оқиғалардың бұл өмірде қарқынды дамуы жатады.

Негізгі интернетті қолданушысы мемлекет болып табылады. Мемлекеттік органдармен кәсіби автоматтандырылған Ақпараттық телекоммуникациялық жүйе құрылуда.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат министрлігі (бұдан әрі - Министрлік) байланыс саласындағы және ақпараттандыру, ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама салаларындағы мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады. Министрліктің мынадай ведомстволары бар: Ақпарат және мұрағат комитеті, Байланыс және ақпараттандыру комитеті, Мемлекеттік қызметтерді автоматтандыруды бақылау және халыққа қызмет көрсету орталықтарының қызметін үйлестіру комитеті» ақпараттық нормаларды реттеуші қызметтерін жүзеге асырады.

Министрлік өз қызметін Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңдарына, Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің актілеріне, өзге де нормативтік құқықтық актілерге, сондай-ақ осы Ережеге сәйкес жүзеге асырады.

Министрлік мемлекеттік мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға болып табылады, оның өз атауы мемлекеттік тілде жазылған мөрі мен мөртаңбалары, белгіленген үлгідегі бланкілері, сондай-ақ заңнамаға сәйкес қазынашылық органдарда шоттары болады.

Егер оған заңнамаға сәйкес уәкілеттік берілсе, Министрліктің мемлекет атынан азаматтық-құқықтық қатынастардың тарабы болуға құқығы бар.

Министрлік өз құзыретінің мәселелері бойынша заңнамада белгіленген тәртіппен Министрдің бұйрықтарымен ресімделетін шешімдер қабылдайды.

Министрліктің негізгі міндеттері мен функциялары:

- Байланыс саласында мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру, байланыс саласындағы қызметтерді ұсынатын немесе оларды пайдаланатын адамдардың қызметін мемлекеттік бақылау, үйлестіру және реттеу;
- Ақпараттандыру және «электрондық үкімет» саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру және қызметті мемлекеттік реттеу;
- Почта байланысы саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру, почта операторларының қызметін мемлекеттік бақылау, үйлестіру және реттеу;
- Ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру және қызметті мемлекеттік реттеу;
- Табиғи монополиялар салаларында және реттелетін нарықтарда телекоммуникация мен почта байланысының жалпы қолжетімді қызметтері саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру әрі мемлекеттік реттеу және бақылау;
- Ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама салаларындағы салааралық үйлестіруді жүзеге асыру;
- Және т.б.

Тақырып 3

Ақпараттық меншік мәселелері.

- **Сұрақтар:**

Ақпараттық меншіктің түсінігі. Ақпараттық құқықтар (ақпаратты алу құқығы, ақпаратты тарату құқығы, ақпаратты иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы).

- Ақпараттық құқықтық қатынас субъектілері – тұтынушы, иеленуші, пайдаланушы. Дербес ақпарат айналымы үлгісі.
- Мақсаты: Ақпараттық меншіктің мәселелері, иемденушілер мен қатысушылардың құқықтық мәртебесін қарастыру.
- Тапсырмалар:
- Ақпараттық құқықтың мәртебесін қарастыру
- Құрастырушылардың құқықтық жағдайын, жауапкершілігін, міндеттерін қарастыру.
- Ақпаратты иемденушілердің құқықтық мәртебесін қарастыру.
- Қолданушылардың құқықтық мәртебесі мен міндеттерін қарастыру.
- Негізгі терминдер:

Ақпарат, Ақпараттық меншік, ақпаратты иеленуші, ақпаратты құрастырушы, ақпаратты қолданушы, Ақпараттық құқық, Ақпараттық міндеттер, Ақпараттық бостандық, Ақпараттық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік т.б.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамдардың құқығы мен бостандығын, жеке өмірі туралы ақпаратты алу, тарату жөніндегі мәселелерді бекітті. Бұл құқықтар мен бостандықтар заңда және заңға тәуелді актілерде орын тапты.

Әрбір азаматтың ақпаратты алуға құқығы, соның ішінде мемлекеттік басқару жүйесі мен қоғамдық өмір туралы ақпаратты білуге құқылы. Тек мемлекеттік құпиялар және өзге де заңмен белгіленетін құпияларды білуге шектеулер қойылған. Әрбір азамат ақпаратты шығаруға құқығы бар, (авторлық құқық) немесе таратуға (журналист, Ақпараттық агенттің бастығы, информаторлар) құқығы бар. Сол сияқты үшінші Ақпараттық құқық - бұл ақпаратты нақты, уақтысында алуға құқығы бар.

Сонымен қатар заңшығарушы құқықтары мен міндеттерін көрсетеді. Оның ішінде Интернетпен ақпаратты өңдеу және қолданушылардың трансшектелуі байланысы үшін жауаптылығы қиын проблемалардың бірі т.б.

Қазақстандағы актуалды сұрақтардың бірі авторлық құқық, яғни авторлық құқықтың заңмен қорғалуы, заңсыздыққа жол бермеу және мемлекетпен қорғалуы б.т.

БАҚ-тың құқықтық мәртебесі. Бұқаралық ақпарат алудың қайнар көзі болып жер шарының тұрғындары, қазақстандықтар да жатады. БАҚ пен мемлекеттік органдардың ара қатынасы өзгеше тығыз байланысты, негізгі арақатынасын реттеу Қазақстан Республикасының заңында, яғни «Бұқаралық ақпаратты туралы заң» т. б.

2000 жылдан бастап Қазақстанда ақпараттың негізгі мәселелеріне байланысты жеке-жеке заңдар шығуда «Байланыс туралы», «Ақпараттандыру туралы», «Электрондық жазылу туралы» заңдар қабылданған. Мемлекеттік программалар мен концепциялар аттастырылған, олардың ең бастысы: Мемлекеттік информациялық инфоқұрылымының қалыптасуы және дамуы бағдарламасы 16 наурыз 2001 ж Қазақстан Республикасының мемлекеттік информациялық байланыс жүйесі қалыптасуы және даму бағдарламасы 20 қарашада 2000ж Қазақстан Республикасының мемлекеттік ақпарат қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағдарламасы 2000-2003ж және 2004-2006ж одан басқа ақпарат және ақпараттандыру сұрақтарының қауіпсіздігі, оған қоса әскери сферада Қазақстан келісім жасаған. Бірақ ішкі ақпарат қауіпсіздігі жайлы акт сұрақтары жоқ, яғни заңды бейнелер қауіпсіздігі (коммерциялық құпиялардан басқа) мемлекеттік мүшелер және қоғам.

Нормативтік құқықтық база қалыптасатын уақытта барлық қабылданған актілер, әр қайсысы өзіне арналған акті аясында, әрқайсысы ақпараттың саяси сұрақтарын қамтамасыз етеді. Бірақ олардың барлығы керек кезде қабылданған, яғни жүйесіз. Оған мысал « Ақпараттандыру туралы» заң қабылданған, бірақ ақпарат түсінігін

дамытатын акт жоқ, яғни шығарылатын акт аясындағы қауіпсіздік, құқықтық қатынас жайлы заң жоқ.

Бұл жағдайда біз жүйесіздің Қазақстан Республикасының ақпарат туралы заң шығарылуына «ақтандақтарға» алып келеді. Осы жағдай Қазақстан Республикасының «ақпарат және ақпаратты қорғау» заңымен шықса болады. Осындай заң қабылдау үшін шетелдік аналогтар қажет. Сонда да Ақпараттық қауіпсіздік әрбір азаматтың ақпарат алу, оларды білу құқықтарымен сыйысу керек.

Еуроодақ қолдауымен "Интеллектуалдық меншік құқығын қорғаудың негізгі мәселелері" деген тақырыптарға байланысты мәселелер жиі қарастырылуда және осы мәселеге байланысты жақында дөңгелек үстелде талқыланған болатын. Баспасөз қызметінің ақпаратына сәйкес, дөңгелек үстелде қазақстандық Интеллектуалдық меншік құқығын қорғау комитетімен бірлесе Қазақстан мен Еуроодақ арасындағы серіктестік және ынтымақтастық жөніндегі келісім бойынша жобаны іске асырудың екінші кезеңі шеңберінде ұйымдастырылып отыр.

"Кездесу кезінде Еуроодақ пен Қазақстанда интеллектуалдық меншік құқығын қорғау саласында заңнама мен тәжірибедегі ұқсастықтар мен айырмашылықтар мәселелері кеңінен талқыланды. Пікірталастың басты кезеңдерінің бірі - интеллектуалдық меншік құқығын қорғау режимі мен тәжірибелік әдістер, сондай-ақ, реттеудің азаматтық, қылмыстық және кедендік шаралары".

Халықаралық сарапшылар мен Еуроодақ сарапшылары қазақстандық әріптестерімен бірге Еуроодақ мүшесі болып табылмайтын елдерде зияткерлік меншік құқығын қорғау үшін пайдаланылатын Еуроодақ стратегиясы мен тәжірибелік шараларды қарастыры.

Сонымен қатар, қазақстандық әріптестер интеллектуалдық меншік құқығын қорғаудың жекелеген аспектілері, мысалға алғанда, программалық қамтамасыз етуді қорғау, пираттық компакт-дискілермен күрес кабельдік телеарна Еуроодаққа мүше мемлекеттерде қалай реттелетіні жөніндегі нақты көріністі тамашалады.

Күнделікті өмірімізде біз «интеллектуалдық меншік» немесе «интеллектуалдық меншік құқығы» деген сөздерді жиі болмаса да естіп жатамыз. Егер бұл сөздерге ден қойып көңіл аударар болсақ, оның мәні тереңде жатқанын аңғарамыз. Интеллектуалдық меншіктің нақты анықтамасы Қазақстан Республикасында қолданылып жүрген заңдарда берілмесе де Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 125-бабында көрсетілгендей: «Осы кодексте белгіленген реттер мен тәртіп бойынша азаматтық немесе заңды тұлғаның шығармашылық интеллектуалдық қызме тінің нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаны дараландыру құралдарына, жеке немесе заңды тұлғаның өзі орындайтын жұмысының немесе қызметі өнімдеріне (фирмалық атау, тауар белгісі, қызмет көрсету белгісі және т. б.) ерекше құқығы танылады». Мұны біз заңдық тұрғыда бекітілген интеллектуалдық меншіктің анықтамасы ретінде қабылдаймыз.

Интеллектуалдық меншік құқығының объектілері алуан түрлі болып келеді. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- интеллектуалдық қызметтің туындылары;
- ғылым, әдебиет және өнер туындылары;
- өнертабыс, үлгі, өндірістік үлгілер;
- фирмалық атаулар;
- тауарлық белгілері және т. б.

Объектілерді интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесі және азаматтық айналымға қатысушылардың даралану құралы деп екіге бөліп қарастыруға болады.

Жоғарыда көрсетілген интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижелері, біріншіден, адамның ой еңбегінің, қиялының, идеясының жетістігі, яғни шығармашылықтың нәтижесі. Сонымен қатар ол тек идея күйінде ғана емес, нақты өмірде материалдық сипатқа ие болуы керек. Мысалы, кітапта, киноөнерде, көркемсуретте және т. б. көрініс табуы қажет. Интеллектуалдық меншік құқығы объектілерінің екінші тобы азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру ұралдарының түрлері: фирмалық атаулар коммерциялық «сипаттағы заңды тұлғалардың ресми атаулары болып тиылады. Мысалы, «Эйр Қазақстан» өуе компаниясы; Бахус» АҚ-ы; «Глотур» фирмасы, т.б., тауарлық белгілер пір шаруашылық субъектілерінің тауарлары мен қызметтерінің екіншілерінен ажырату үшін қолданылады.

Интеллектуалдық меншік объектілеріне құқықтың пайда болу негіздері

Интеллектуалдық меншік объектілеріне құқық Интеллектуалдық меншік объектілерін құру фактісі және тәртіп бойынша өкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғау нәтижесінен туындайды. Интеллектуалдық меншік құқығы объектілеріне байланысты мүліктік емес (абыройын қорғау құқығы, т.б.) және мүліктік (басу, жалға беру, т.б.) құқықтар болуы мүмкін. Бұл жерде интеллектуалдық меншік субъектісін екіге бөліп қарастыруға болады: автормен объектіге құқығы бар иеленуші. Интеллектуалдық қызмет нәтижелерінің авторларына жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтар да тиесілі болады. Мүліктік құқығын басқа адамдарға берген жағдайда да авторда жеке мүліктік емес құқықтар әр уақытта сақталады. Тауарлық белгілердің иегерлеріне тек мүліктік құқықтар ғана тиесілі. Интеллектуалдық меншік объектілеріне қатысты күнделікті қолданылып жүрген затқа, мүлікке, менттік құқығыш қолдануға болмайды. Оған интеллектуалдық меншіктің өзіндік табиғатының ерекшелігі мүмкіндік бермейді. Сондықтан да қолданыста жүрген заңнамада интеллектуалдық меншік объектілері айрықша құқықтар қолданылады.

• *Айрықша құқық меншік иесінің интеллектуалдық шығармашылықтың объектісін өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға мүліктік құқығы интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқық болып танылады. Оны пайдалану тек құқық иесінің келісімі арқылы ғана жүзеге асады.*

Интеллектуалдық меншік объектісін уақытша пайдалану лицензиялық шарт арқылы жүзеге асырылады.

Лицензиялық шарт бойынша интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқықты иеленуші тарапына (лицензиар) екінші тарал (лицензиатқа) интеллектуалдық меншіктің тиісті объектісін белгілі бір әдіспен уақытша пайдалану құқығын береді.

Авторлық құқық

Авторлық құқық шығармашылық қызметтің нәтижесі ретінде ғылым, әдебиет және өнер туындыларына оның мақсатына, мазмұнына және абыройына, сонымен бірге оны жеткізудің әдістеріне қарамастан тарайды. Авторлық құқық жарық көрген (жарияланған, шығырылған) және әлі жарық көрмеген (жазбаша немесе ауызшн таспаға басылған шығармалар, бейнежазбалар, мүсін өнері ғимарат, үлгі және т.б.) туындыларға беріледі. Авторлық құқық өзіндік идеяларға, тұжырымдамаға қағидаларға, әдістерге, жүйелерге, үрдістерге, жаңалықтарға, айғақтарға тарамайды. Авторлық құқықтың объектілеріне мыналар жатады:

- әдеби шығармалар;
- драма және музыкалыдрамалық шығармалар;
- мәтінмен және мәтінсіз музыкалық шығармалар;
- қолданбалы өнер шығармалары;
- фотографиялық шығармалар;
- сахналық туындылар;
- карталар, эскиздер, иллюстрациялар мен үш өлшемді шығармалар;
- энциклопедиялар, антологиялар, мәліметтер базасы;
- хореография және пантомимді шығармалар;
- кино, теле, бейне (видео) және диафильмдер;
- ЭЕМ-ге арналған бағдарламалар;
- архитектура, қалақұрылыс және бақша-саябақ өнерінің шығармалары;
- жасанды шығармалар (аудармалар, рефераттар, түйіндер, музыкалық оранжировкалар, және т.б.)

Ресми құжаттар, мемлекеттік символдар, халық шығармашылығының туындылары, оқиғалар мен айғақтарды хабарлау авторлық құқықтық объектілеріне жатпайды.

Автор өзінің шығармасын пайдаланғаны үшін оның авторлығы талап етуге құқылы. Сонымен бірге ол өзінің шығармасында бөтен немесе жалған есімді пайдалануға, оған өзгерістер мен қосымшалар енгізуге құқылы. Автор қайтыс болған соң, оның авторлық құқығын қорғау өсиетте тұлғаға, автордың мұрагерлеріне немесе мемлекетке жүктеледі.

Автор үшінші тұлғаларға өзінің шығармаларын шығаруға; түпнұсқаларды немесе көшірмелерді таратуға; сатуға, айырбастауға, жалға беруге; шығарманы көпшілікке көрсетуге; шығарманы аударуға және т.б. әрекеттерді жасауға рұқсат беруі немесе оған тыйым салуы мүмкін.

Авторлық құқық автордың көзі тірі кезінде және ол қайтыс болғаннан кейін елу жыл әрекет етеді. Авторлық құқықтың мерзімі біткен соң кітап қоғамның байлығына айналады.

Авторлық құқықты қорғау сот арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен, интеллектуалдық меншік дегеніміз — шығармашылық қызметтің нәтижесі. Интеллектуалдық меншіктің объектісі ретінде интеллектуалдық қызметтің нәтижесі және азаматтық айналымның қатысушыларын дараландыратын тауарлар, жұмыстар және қызметтер жатады.

Интеллектуалдық меншікке қатысты заңдарда оны «айрықша құқық» деп түсінеді. Айрықша құқық интеллектуалдық меншікті лицензиялық келісімшарт негізінде үшінші тұлғалардың уақытша пайдалануына мүмкіндік береді.

Авторлық құқық интеллектуалдық меншікке жатады және сотпен қорғалады. Интеллектуалдық меншік құқығы бұзылғанда, оны қорғау сот арқылы жүзеге асырылады.

Ақпараттық технология және оның қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы дамуы.

- **Мақсат:** Ақпараттық және АТ секторының қазіргі қоғамдағы рөлі мен маңыздылығын қарастыру және талдау.
- **Тапсырмалар:**
 - Ақпараттың маңыздылығының сұрақтарын қоғамда айырбасталуын қарастыру
 - Қазақстанда АТ секторының дамуы сұрақтарын және осы мәселеде мемлекеттің саяси сұрақтарын қарастыру
 - Республикада Ақпараттық секторының дамуын құқықтық реттеу сұрақтарын қарастыру.
 - Негізгі терминдер:
 - **Ақпарат, Ақпараттық технология, экономикалық ақпарат секторы, мемлекеттік басқару транспорты, ақпараттану, байланыс телекоммуникациясы.**

Ақпаратты қолдану мемлекеттің дамуына және дүниежүзілік байланыста да әсер етеді. Ақпараттың дамуы технологияны мемлекеттік заттарға олардың әртүрлі Жаңа блоктарға бөлінуіне алып келеді. Қазіргі таңда Қазақстан Ақпараттық технологиясында периферииндік мемлекет болып келеді. Глобалдық процесс сияқты қарым-қатынаста саяси, социалистік, мәдениеттік және басқа қатнастар мемлекеттер арасынан тек қана товардың жоғарылауы ғана емес, капитал бірақ көп мөлшерде ақпараттар ғалымдардың технологиясымен активизацияланған.

Алғаш ролді әлемдік информациялау жүйесіндегі ІТ технологиясының дамуы рөл ойнайды. Қазақстан ІТ технологиясын дамыту және пайдалану қадамына, мемлекеттік басқару сферасында, Ақпараттық технологиялық Парк істеуде, өз спутнигін жіберу жоспарланған. Алайда Қазақстан әлсіз ақпараттық база және әлсіз ақпарат - технологиялық деңгейі көптеген проблемаларға, тәуекелдерге әкеліп отыр.

Шетелдік Ақпараттық индустрия, рыноктық принциптарда әлі ешбір елде жасалмағанын көрсетеді. Ұлттық Ақпараттық инфоструктуралар құпиялармен камтиды. Бұл принцип Қазақстанда да «Байланыс туралы заңның» негізгісі. Алайда бұл экономикалық жағдайда Қазақстанға басқа ТМД елдерімен қатары өз техникасын шығару пайдасыз.

Фирмалар тек диллерлік қызмет атқаруда және техникалық бөлшектерді алып келіп, Қазақстан жерінде оны құрастырады. Бұл отандық ақпарат техникасының жоқтығы әр түрлі шетелдік фирмалардан компьютерлерді сатып алуға алып келеді.

Сонымен Қазақстанға дұрыс саясат қажет, импорттық құрылымдарды сатып алу жайлы ұлттық шешім қабылданды.

Мысалы ретінде Үнді елін алуға болады ол ел шет фирмаларға қатты техникалары тек өз мемлекетінде құрастырылады. Бұл шығынды азайтады, косымша жұмыс орындарын жаратып ІТ техникаларын дамытады. Бұл жағдайда мемлекеттік налогты жеңілдетіп, фирмаларды қолдайды, оларда: Dell Compaq және басқалар. Оңтүстік Шығыс Азияда технопарктер, льготтық налогтық зоналар жасалып жатыр. Осы жолда Қазақстан әрекет бастады.

Алдыңғы елдерде Ақпараттық инфоструктура және Ақпараттық қоғамның дамуы мемлекеттік қадағалауда. Бұл сектордың дамуына мемлекеттің экономикалық мүмкіндіктерді пайдаланады: сату лицензиялары, налог және кеден льготтары.

2003-2005ж индустрия-инофациялық стратегияның дамуын технопарктер құрумен камтиды. Алматыда жүргізілетін «Ақпараттық –технологиялық парк» құрылысы жайында. Қазақстан Республикасының Президенті жолдауында айтылған. Қазіргі уақытта Siemens, Microsoft, Hewlett Packard, Cisco, Thalles деген компаниялармен меморандумдар қабылданған. Алайда ІТ технопарк ұялы байланыс рыногында Қазақстандық, шетелдік фирмалар қызмет жүргізуде. Ақпараттық өндіріс мемлекеттің дамуының маңызды көрсетушісі болып келе жатыр. АҚШ пен Еуропа елдері ұялы

телефон, компьютерлік техника т.б. Азия Тынық мұхиттың региондарынан калатындығын мойындайды. Қазақстандық диллерлер тек импорттық технологияларды алып келеді, бірақ ол принторларды өзімізде де шығарса болар еді. Сонда жерге және мүлікке налог төлейтін еді де, технопаркте баға аз болар еді. Қазақстан үлкен нәтижеге құқылы.

Одан басқа Қазақстанға үлкен масштабтық проекттер қажет, ол экономикалық әлеуметтік және технологиялық проблемаларды шешуге мүмкіндік береді. Мысалы россияда «АқпаратАлем» деген программа құрылған, оның негізгі мақсаты, мемлекеттің ғылыми дамуын үлкен технологиялар мен инфраструктура құру арқылы бір Ақпараттық қоғам құру т.б. Осы программа арқылы Ресей еңбектік, шикізаттық, энергетикалық, және экономикалық ресурстарын көтеру т.б. Экономикалық және тез спутник каналдар арқылы адамдарға заңдық, әлеуметтік, денсаулық сақтау т.б. көмектер көрсетіледі.

Осындай бағдарламалар Қазақстанға қажет.

Қазақстанда байланыс модернизациясынына байланысты көптеген істер жүргізілуде. Мемлекетімізде ВОЛС деген линия жүріп жатыр, ол НИСМ-ның үшінші этапы. Ол арқылы Қазақстан 2006ж Азия мен Еуропа ортасынын үлкен телекоммуникация орталығы болуы тиіс. Алайда НИСМ 80% телекоммуникациялық қызметтермен қамтиды және қазақтелеком қызметтері бойынша республикамызда 1000пункт бар.

Болашақ мамандардың, ақпараттық қоғам мүшелерінің ақпаратты жинау, тарату және өңдеудің техникалық құралдарының жаңа түрлерімен танысу приоритеті көптеген мемлекеттік бағдарламаларда және заңдарда көрініс тапқан. 1999 жылы қабылданған Елбасының «Қазақстан – 2030» бағдарламасының мазмұнында және «Білім туралы» заңда қойылған акценттерді еске түсірсек жеткілікті. Сонымен бірге білім жүйесінің спецификасы әр уақытта бір принципке негізделген: неғұрлым технология жаңа болған сайын, соғұрлым оқу үдерісінің практикасына әдістемелік тұрғыдан бұл технологияның негізгі сұрақтары аз қарастрылған болып келеді. Берілген сұрақтар кешені қатарында оқыту жүйесіне электрондық басылым мен ресурстар, телекоммуникация жүйелері мен глобалды компьютерлік желілерді енгізу мәселелері де қарастырылған.

Ақпаратты тарату және ақпараттық технологиялардың дамуы қоғам тіршілігінің барлық саласына революциялық ықпалын тигізіп, адамдардың өмірін, мәдениеті мінез-құлық стереотипін, ойлау бейнесін түбегейлі өзгертетін ақпараттандыру үдерістердің бар екендігі жайында айтуға мүмкіндік береді.

Ақпараттық

технологиялар саласында көзге түсер прогресс ғылыми басылымдарда «ақпараттық қоғам» терминінің пайда болуы. Кейбір ғалымдар «ақпараттық қоғам» терминін өндірістің басты өнімі білім деп түсінеді. Қоғамды ақпараттандыру және оның Бұқаралық ақпаратрлық салаларының міндеттері қатарына білімдендіру де кіреді. Өткен ғасырдың 90-жылдарынан Бұқаралық ақпаратстап мемлекет тарапынан қоғамды ақпаратандырудың даму үдерісіне қажеттілік сезіле Бұқаралық ақпаратстады. 1990 жылы «Қоғамды ақпараттандыру тұжырымдамасы» қабылданды, ал ақпараттандыру түсінігі ғылыми, қоғамдық-саяси териясында кең қолданыла Бұқаралық ақпаратстады. Компьютерлендіру түсінігін ығыстыра Бұқаралық ақпаратсталады.

Қоғамға ақпараттық қоғам статусын беру критерийі ретінде адамзаттың жинаған білім саны саналады, бұндай көрсеткішті қолдану өзін ақтай алды. Кейбір мәліметтерге сүйенсек, біздің эрамыздың Бұқаралық ақпаратсынан Бұқаралық ақпаратстап адамзатпен жиналған білімнің алғашқы рет екі еселенуі 1750 ж болыпты, екіншісі – ХХ ғасырдың Бұқаралық ақпаратсы, үшіншісі – 1950 ж. 1950 жылдан Бұқаралық ақпаратстап әрбір 10 жыл сайын жалпы білім саны екі еселеніп отырды, 1970ж -5 жыл, 1991ж – жыл сайын.

Ақпараттандыру түсінігінің анықтамасы туралы А.П.Ершов өз басылымдарында былай дейді: «Ақпараттандыру - қоғамда адамның маңызды әрекет түрлеріне сенімді, уақтылы білімді толықтай қолдануды қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешені». А.П.Ершов сондай-ақ «ақпарат қоғамның сәтті дамуына қабілеттілікті қалыптастыратын стратегиялық ресурсы болып кететінін атап көрсетті. Сонымен бірге ЮНЕСКО қортындысы бойынша, ақпараттандыру бұрын болған және жаңа білімдердің қалыптасуын жүйелеу мен қазіргі басқаруды одан ары жетілдіріп, дамыту үшін пайдалануын қамтамасыз ететін кең масштабта ақпаратты тарату және сақтау әдістері болып табылады. Бір жағынан келтірілген екі анықтамалар да бір-біріне қарсы емес, екінші жағынан ақпараттандыру білім саласында анықтайды. Осылайша «білімді ақпараттандыру» терминін екі анықтаманың адаптациясы ретінде енгізуге болады.

Заманға сай білім жүйесінің әртүрлі салаларына ақпараттық технология (АТ) енгізу масштабты, әрі комплекстік сипатқа ие болып келеді. Бұқаралық ақпарат екі түрлі стратегиялық мақсатқа жетуді көздейтінін түсіну маңызды. Біріншісі - ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар негізінде оқу әрекетінің түрлерінің тиімділігін арттыру. Екіншісі – ақпараттық қоғам талаптарына сәйкес жаңаша ойлайтын мамандар типін дайындаудың сапасын арттыру.

Ең алдымен білу қажет:

1) автоматтандыру – адам еңбегін жеңілдету және оның нысандарын ығыстыру, үдерістердің өнімділігі мен ашықтығын арттыру мақсатында ақпаратты өңдеу, жүйелендіру, сақтау және беру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;

1-1) ақпараттандыру – ақпараттық технологияларды пайдалану негізінде электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді қалыптастыруға және дамытуға бағытталған ұйымдастыру, әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық үдеріс;

2) ақпараттандыру саласындағы уәкілетті орган (бұдан әрі – уәкілетті орган) – ақпараттандыру және «электрондық үкімет» саласындағы басшылықты жүзеге асыратын мемлекеттік орган;

3) ақпараттандыру саласындағы уәкілетті ұйым – Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімімен құрылған, электрондық ақпараттық ресурстардың, ақпараттық жүйелердің және депозитарийдің мемлекеттік тіркелімін жүргізуді ұйымдастыруды, мемлекеттік ақпараттық жүйелер мен мемлекеттік ақпараттық ресурстардың ақпараттық қауіпсіздігін техникалық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын заңды тұлға;

4) ақпараттандыру саласындағы ұлттық оператор (бұдан әрі – ұлттық оператор) – Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімімен құрылған, мемлекеттік ақпараттық жүйелер мен мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарды интеграциялау жөніндегі, ақпараттандыру саласындағы бірыңғай техникалық саясатты іске асыруға қатысу жөніндегі міндеттер, «электрондық үкіметтің» инфрақұрылымы жобалық интеграторының функциялары жүктелген заңды тұлға;

5) ақпараттық жұмыстар – электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелерді құру жөніндегі қызмет;

6) ақпараттық жүйе – аппараттық-бағдарламалық кешенді қолдана отырып, ақпаратты сақтауға, өңдеуге, іздестіруге, таратуға, беруге және ұсынуға арналған жүйе;

7) ақпараттық жүйелерді, бағдарламалық өнімдерді, бағдарламалық кодтар мен нормативтік-техникалық құжаттаманы депозитке беру (бұдан әрі – депозитке беру) – бағдарламалық өнімдердің, бағдарламалық кодтар мен нормативтік-техникалық құжаттаманың даналарын депозитарийге сақтауға беру;

8) ақпараттық жүйелердің аудиті – ақпараттық жүйенің ағымдағы жай-күйінің, онда болып жатқан іс-әрекеттердің және оқиғалардың белгілі бір критерийлерге, техникалық регламенттерге, стандарттарға, нормативтік-техникалық құжаттамаға және (немесе) тапсырыс берушінің талаптарына сәйкестік деңгейін белгілейтін, оларды бағалаудың жүйелі процесі;

9) ақпараттық жүйелердің, бағдарламалық өнімдердің, бағдарламалық кодтар мен нормативтік-техникалық құжаттаманың депозитарийі (бұдан әрі – депозитарий) – бағдарламалық өнімдердің, бағдарламалық кодтардың даналарын оларға ілеспе нормативтік-техникалық құжаттамасымен бірге жинақтауды, сипаттауды, сақтауды және жүйелеуді қамтамасыз етуге арналған арнаулы сақтау орны;

10) ақпараттық-коммуникациялық желі – ақпараттық жүйелер арасындағы немесе олардың құрамдастары арасындағы өзара іс-қимылды, сондай-ақ ақпараттық ресурстарды беруді қамтамасыз ететін техникалық және аппараттық-техникалық құралдардың жиынтығы;

11) ақпараттық қызмет көрсету – пайдаланушыларға ақпараттық ресурстарды ұсыну жөнінде қызмет көрсету;

12) ақпараттық процестер – ақпаратты құру, жинау, өңдеу, жинақтау, сақтау, іздеу, тарату және тұтыну процестері;

13) ақпараттық технологиялар – әдістердің, өндірістік процестердің және ақпаратты жинауды, құруды, сақтауды, жинақтауды, өңдеуді, іздестіруді, шығаруды, көшірмесін түсіруді, беру мен таратуды қамтамасыз ететін технологиялық кешенге біріктірілген бағдарламалық-техникалық құралдардың жиынтығы;

14) аппараттық-бағдарламалық кешен – ақпараттық процестерді қамтамасыз ететін бағдарламалық және техникалық құралдардың жиынтығы;

15) ашық кілттер инфрақұрылымы – Қазақстан Республикасының электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы заңнамасына сәйкес тіркеу куәліктерін басқаруға бағытталған ақпараттық жүйелер, ұйымдастырушылық және техникалық іс-шаралар кешені;

16) бағдарламалық өнім – ақпаратты өңдеу жүйесінің компьютерлік бағдарламаларының, рәсімдерінің, әдістерінің, қағидалары мен ілеспе құжаттамасының жиынтығы;

17) дербес деректер (дербес сипаттағы электрондық ақпараттық ресурстар) – жеке тұлға өміріндегі фактілер, оқиғалар, мән-жайлар туралы мәліметтер және (немесе) оның жеке басын сәйкестендіруге мүмкіндік беретін деректер;

18) домендік атау – Интернет желісіндегі адрестеу ережелеріне сәйкес қалыптастырылған, желі объектісіне атаулы жолданымға арналған және белгілі бір желілік мекенжайға сәйкес келетін нышандық (әріптік-цифрлық) белгі;

19) интерактивтік қызмет көрсету – өзара ақпарат алмасуды қажет ететін, пайдаланушыларға олардың сұраулары бойынша немесе тараптардың келісімі бойынша электрондық ақпараттық ресурстарды ұсыну жөнінде қызмет көрсету;

20) интернет-ресурс – ашық ақпараттық-коммуникациялық желіде жұмыс істейтін электрондық ақпараттық ресурс, оны жүргізу және (немесе) пайдалану технологиясы, сондай-ақ ақпараттық өзара іс-қимылды қамтамасыз ететін ұйымдық құрылым;

21) интернет-ресурстың меншік иесі – интернет-ресурсты иелену, пайдалану және оған билік ету құқықтарын толық көлемде іске асыратын субъект;

22) компьютерлік оқиға – ақпараттық жүйелердің, ақпараттық ресурстардың, ақпараттық-коммуникациялық желілердің тиісінше жұмыс істеуіне қауіп төндіретін және (немесе) олардың айналысындағы ақпаратты заңсыз алу, көшірмесін түсіру, тарату, бұрмалау, түрлендіру, жою немесе бұғаттау үшін жағдай жасайтын, олардың жұмысында жекелеген немесе сериялы түрде туындайтын оқиқылықтар;

23) Қазақстан Республикасының ақпараттандыру саласындағы жұмыстарды үйлестіру жөніндегі ведомствоаралық комиссиясы – «электрондық үкіметті» қалыптастыруды және мемлекеттік органдарды ақпараттандыру саласындағы жұмыстарды үйлестіруді жүзеге асыратын, Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы консультативтік-кеңесші орган;

24) құжатталған ақпарат – материалдық жеткізгіште тіркелген, өзін сәйкестендіруге мүмкіндік беретін деректемелері бар ақпарат;

25) құпиялы электрондық ақпараттық ресурстар – мемлекеттік құпияларды қамтымайтын электрондық ақпараттық ресурстар, оларға қол жеткізу Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес шектеледі немесе оны Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген жағдайларда олардың меншік иесі не иемденушісі шектейді;

26) «Мекенжай тіркелімі» ақпараттық жүйесі – мекенжайлар және олардың құрамдас бөліктері туралы мәліметтерді жасауға, жинақтау мен өңдеуге және Қазақстан Республикасының мекенжай алаңын біріздендіруге арналған аппараттық-бағдарламалық кешен;

27) мемлекеттік органдардың бірыңғай көлік ортасы – Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын басқару және ұйымдастыру мақсаттарын іске асыруға арналған ведомствоаралық ақпараттық-коммуникациялық желіден және мемлекеттік органдардың өздерінің аумақтық бөлімшелерімен өзара іс-қимылын жүзеге асыратын ақпараттық-коммуникациялық желілерден тұратын, сондай-ақ «электрондық үкіметтің» электрондық ақпараттық ресурстары мен ақпараттық жүйелерінің өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге арналған телекоммуникациялар желісі;

28) мемлекеттік органдардың бірыңғай көлік ортасының операторы – мемлекеттік органдардың бірыңғай көлік ортасының аппараттық-бағдарламалық кешені бар және мемлекеттік органдар мен олардың аумақтық бөлімшелеріне осы Заңда белгіленген тәртіппен уәкілетті орган айқындайтын байланыс қызметін көрсететін заңды тұлға;

29) пайдаланушы – өзіне қажетті электрондық ақпараттық ресурстарды алу үшін ақпараттық жүйеге жүгінетін және оларды пайдаланатын субъект;

30) транзакциялық қызмет көрсету – электрондық цифрлық қолтаңбаны қолдана отырып, өзара ақпарат алмасуды талап ететін, пайдаланушыларға электрондық ақпараттық ресурстарды ұсыну жөнінде қызмет көрсету;

31) электрондық ақпараттық ресурстар – электрондық түрде сақталатын (ақпараттық дерекқорлар), ақпараттық жүйелердегі ақпарат;

32) электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді иемденуші – аталған объектілерді олардың меншік иесі айқындаған шекте және тәртіппен иелену, пайдалану және оларға билік ету құқықтарын іске асыратын субъект;

33) электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді қорғау – ақпаратты алу, көшірмесін түсіру, тарату, бұрмалау, жою немесе бұғаттау жөніндегі заңсыз іс-әрекеттерді қоса алғанда, электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді сақтауға, оларға заңсыз қол жеткізуді болғызбауға бағытталған құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық іс-шаралар кешені;

34) электрондық ақпараттық ресурстардың, ақпараттық жүйелердің меншік иесі – электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелерді иемдену, пайдалану және оларға билік ету құқықтарын толық көлемде іске асыратын субъект;

35) электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелердің мемлекеттік тіркелімі – электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелер сипаттамаларының жиынтығын қамтитын жүйеленген тізбе;

36) «электрондық әкімдік» – жергілікті атқарушы органдардың функцияларын оралымды және сапалы орындауға бағытталған, ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым негізінде өңірлік мемлекеттік басқару жүйесі;

37) электрондық қызмет көрсету – ақпараттық технологияларды қолдана отырып, жеке және заңды тұлғаларға ақпараттық, интерактивтік және транзакциялық қызмет көрсетуді ұсыну;

38) электрондық мемлекеттік қызмет көрсету регламенті – мемлекеттік қызметтер көрсету стандарттарын сақтауды қамтамасыз етуге қойылатын талаптарды белгілейтін және мемлекеттік органдардың, олардың ведомстволық бағынысты ұйымдарының, лауазымды адамдарының, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың электрондық

мемлекеттік қызмет көрсету жөніндегі қызмет тәртібін айқындайтын нормативтік құқықтық акт;

39) электрондық мемлекеттік қызметтер көрсету – ақпараттық технологияларды қолдана отырып, электрондық нысанда мемлекеттік қызметтер көрсету;

40) электрондық мемлекеттік қызметтер көрсету субъектілері – мемлекеттік органдар, олардың ведомстволық бағынысты ұйымдары, өзге де жеке және заңды тұлғалар;

41) «электрондық үкімет» – мемлекеттік функцияларды уақтылы және сапалы орындауға бағытталған, ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым негізінде мемлекеттік басқару жүйесі;

42) «электрондық үкімет» инфрақұрылымының жобалық интеграторы – «электрондық үкіметтің» ведомствоаралық ақпараттық жүйелерінің өзара іс-қимылын қамтамасыз ету жөніндегі жобалық-ұйымдастырушылық және техникалық іс-шараларды жүзеге асыратын ұйым;

43) «электрондық үкіметтің» веб-порталы – нормативтік құқықтық базаны қоса алғанда, барлық шоғырландырылған үкіметтік ақпаратқа және электрондық мемлекеттік қызметтер көрсетуге қол жеткізудің бірыңғай терезесі болатын ақпараттық жүйе;

44) «электрондық үкіметтің» төлем шлюзі – жеке және заңды тұлғалардың төлемдерін жүзеге асыру кезінде екінші деңгейдегі банктердің, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың және «электрондық үкіметтің» ақпараттық жүйелері арасындағы өзара іс-қимылды қамтамасыз етуге арналған автоматтандырылған ақпараттық жүйе;

45) «электрондық үкіметтің» төлем шлюзінің операторы – дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу пайыздан астамы ұлттық холдингке, ұлттық компанияға тиесілі, «электрондық үкіметтің» төлем шлюзінің жұмыс істеуін қамтамасыз етуді жүзеге асыратын заңды тұлға. «Электрондық үкіметтің» төлем шлюзі операторының дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) иемденушілері Қазақстан Республикасының резиденттері болып табылады;

46) «электрондық үкіметтің» шлюзі – электрондық қызметтер көрсетуді іске асыру шеңберінде «электрондық үкіметтің» ақпараттық жүйелерін интеграциялауға арналған ақпараттық жүйе.

Қазақстан Республикасының ақпараттандыру туралы заңнамасы

1. Қазақстан Республикасының ақпараттандыру туралы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді, осы Заңнан және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады.

2. Егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартта осы Зандағыдан өзгеше ережелер белгіленсе, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылады.

3. Осы Заң авторлық құқық пен аралас құқықтар, өнеркәсіп меншігінің объектілері, селекциялық жетістіктер, интегралдық микросхемалардың топологиялары, азаматтық айналымға, жұмыстарға, тауарлар мен қызмет көрсетулерге қатысушылардың даралау құралдары туралы, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары туралы Қазақстан Республикасының заңнамасында реттелетін қатынастарды регламенттемейді.

4. Осы Заңның күші ақпараттың мазмұны мен таратылу тәсілдеріне қолданылмайды. Ақпараттандыру объектілері мен субъектілері

1. Электрондық ақпараттық ресурстар, ақпараттық жүйелер, ақпараттық жұмыстар мен электрондық қызметтер көрсету ақпараттандыру объектілері болып табылады.

2. Қазақстан Республикасының аумағында ақпараттандыру саласындағы қызметті жүзеге асыратын немесе құқықтық қатынастарға қатысатын мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар ақпараттандыру субъектілері болып табылады.

АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ МЕН БАҚЫЛАУ

Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік реттеудің мақсаттары мен принциптері

1. Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік реттеудің мақсаттары Қазақстан Республикасының ақпараттық инфрақұрылымын дамыту, оның ішінде «электрондық үкіметті» қалыптастыру, сондай-ақ елдің әлеуметтік және экономикалық дамуын ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады.

2. Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік реттеу:

1) азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмаушылық және азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қатаң сақтау;

2) жеке және заңды тұлғалардың ақпараттандыру саласындағы қызметке қатысуға және оның нәтижелерін пайдалануға тең құқылығы;

3) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қол жеткізу шектелген электрондық ақпараттық ресурстардан басқа мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпаратты қамтитын электрондық ақпараттық ресурстарға еркін қол жеткізу және оларды берудің міндеттілігі (ашықтық презумпциясы);

4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қол жеткізу шектелмеген кез келген электрондық ақпараттық ресурстарды іздеудің, өндіру мен берудің еркіндігі;

5) электрондық ақпараттық ресурстарды пайдалану және ақпараттық технологияларды қолдану кезінде жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

6) электрондық ақпараттық ресурстарға қатысты Қазақстан Республикасының заңнамасында оларды жариялы таратудың не мемлекеттік органдарға берудің міндетті сипаты белгіленіп, олардың уақтылы берілуі, объективтілігі, толықтығы мен дұрыстығы;

7) адал бәсекенің қамтамасыз етілуі;

8) ұлттық электрондық ақпараттық ресурстар мен ұлттық ақпараттық жүйелерді орталықтандырылған басқарудың қамтамасыз етілуі;

9) ақпараттандыру саласының сенімділігі мен оны басқарудың Қазақстан Республикасының аумағындағы бірыңғай стандарттар негізінде қамтамасыз етілуі;

10) ақпараттық технологияларды қолдануға қойылатын талаптарды белгілеу кезінде технологиялық бейтараптылықтың сақталуы;

11) дербес деректерді алуды, өңдеуді және пайдалануды оларды жинауға арналған мақсатпен шектеу принциптеріне негізделген.

3. Ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік бақылау тексеру нысанында және өзге де нысандарда жүзеге асырылады.

Тексеру «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жүзеге асырылады. Мемлекеттік бақылаудың өзге де нысандары осы Заңға сәйкес жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің ақпараттандыру саласындағы құзыреті

Қазақстан Республикасы Үкіметінің ақпараттандыру саласындағы құзыретіне:

1) басым дамудың, сондай-ақ мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлеу, салалық (секторлық) бағдарламаларды бекіту;

2) халықаралық ынтымақтастықты қамтамасыз ету;

3) ақпараттық жұмыстардың және электрондық қызметтер көрсетудің нарығын қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету;

4) «электрондық үкіметті» қалыптастыру мен оның жұмыс істеуі, мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарды және мемлекеттік ақпараттық жүйелерді құру мен дамыту және олардың Қазақстан Республикасының бірыңғай ақпараттық кеңістігінде өзара іс-қимыл жасау жағдайларын қамтамасыз ету;

5) мемлекеттік органдардың электрондық құжат айналымының жүйесін дамытуға, электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңбаны қолдануға жағдай жасау;

6) ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік меншікті басқаруды ұйымдастыру, оны пайдалану жөніндегі шараларды әзірлеу мен жүзеге асыру, электрондық ақпараттық

ресурстар мен ақпараттық жүйелерге мемлекеттік және жеке меншік құқығын қорғауды қамтамасыз ету;

7) ақпараттандыру саласындағы техникалық регламенттерді бекіту;

8) Қазақстан Республикасының ақпараттандыру саласындағы жұмыстарды үйлестіру жөніндегі ведомствоаралық комиссиясы туралы ережені және оның құрамын бекіту;

9) ақпараттандыру саласындағы ұлттық операторды, «электрондық үкіметтің» төлем шлюзінің операторын айқындау;

10) ұлттық электрондық ақпараттық ресурстар мен ұлттық ақпараттық жүйелердің тізбесін бекіту;

11) мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарды қалыптастыру үшін мемлекеттік органдар мен заңды тұлғалар міндетті түрде беретін құжатталған ақпарат пен электрондық құжаттардың тізбесін бекіту;

12) мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстардың құрамына енгізілетін жеке тұлғалардың дербес деректерінің тізбесін бекіту;

12-1) халыққа қызмет көрсету орталықтарының ақпараттық жүйесінің мемлекеттік ақпараттық жүйелермен ақпарат алмасу тәртібін бекіту;

13) электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелердің және депозитарийдің мемлекеттік тіркелімін жүргізу ережелерін бекіту;

14) мемлекеттік ақпараттық жүйелерді және мемлекеттік ақпараттық жүйелермен интеграцияланатын мемлекеттік емес ақпараттық жүйелерді олардың ақпараттық қауіпсіздік талаптарына және Қазақстан Республикасының аумағында қабылданған стандарттарға сәйкестігіне аттестаттау жүргізу тәртібін бекіту;

15) мемлекеттік органдар туралы электрондық ақпараттық ресурстардың тізбесін және оларды мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарында орналастыру тәртібін айқындау;

16) ақпараттандыру саласындағы уәкілетті ұйымды айқындау;

17) мемлекеттік органдардың бірыңғай көлік ортасының операторын айқындау конкурсын өткізу ережелерін бекіту;

18) мемлекеттік органдардың өз құзыретіне кіретін электрондық мемлекеттік қызметтер көрсетуді қамтамасыз ету мерзімдерін белгілеу;

19) электрондық мемлекеттік қызметтер көрсетудің үлгілік регламентін бекіту;

20) Қазақстан Республикасының Конституциясында, осы Заңында, өзге де заңдарында және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады.

АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАР, ОЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУ ТӘРТІБІ

Ақпараттық ресурстар меншік құқығына қарай:

1) мемлекеттік;

2) мемлекеттік емес болып бөлінеді.

2. Электрондық ақпараттық ресурстар қолжетімділік санатына қарай:

1) жалпыға ортақ қолжетімді;

2) қолжетімділігі шектелген болып бөлінеді.

3. Бюджет қаражаты есебінен құрылатын, сатып алынатын және жинақталатын, сондай-ақ мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген өзге де тәсілдер арқылы алған электрондық ақпараттық ресурстар мемлекеттік болып табылады.

Мемлекеттің экономикасы мен қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызы бар мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстар ұлттық болып табылады.

4. Жеке және заңды тұлғалардың қаражаты есебінен құрылатын және сатып алынатын, сондай-ақ олар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген өзге де тәсілдер арқылы алынған электрондық ақпараттық ресурстар мемлекеттік емес болып табылады.

5. Меншік иесі немесе иемденушісі пайдалану шарттарын көрсетпей беретін немесе тарататын электрондық ақпараттық ресурстар, сондай-ақ өзіне қол жеткізу еркін болып табылатын және оларды беру және тарату тәсілінің нысанына байланысты болмайтын мәліметтер жалпыға ортақ қолжетімді болып табылады.

6. Оларға қолжетімділікті Қазақстан Республикасының заңдары немесе олардың меншік иесі немесе Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген жағдайларда иеленушісі шектейтін мәліметтерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстар қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстар болып табылады.

Жеке тұлғалар туралы дербес деректерден тұратын электрондық ақпараттық ресурстар

1. Жеке тұлғалар туралы дербес деректерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстар құпиялы электрондық ақпараттық ресурстар санатына жатады, оларды алу, өңдеу және пайдалану жинақталу мақсатымен шектеледі.

2. Электрондық ақпараттық ресурстарды қалыптастыру үшін жеке тұлғалардан олардың жеке және отбасының құпиясын қамтитын жеке өмірі, оған қоса олардың шығу тегі, денсаулығы, көзқарастары, саяси және діни нанымдары туралы мәліметтер беруді қоса алғанда, жеке тұлғалардың хат алысу, телефонмен сөйлесу, почта, телеграф және өзге де хабарларының құпияларын талап етуге немесе мұндай мәліметтерді олардың еркінен тыс өзгеше түрде алуға ешкімнің құқығы жоқ.

3. Дербес деректерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстар үшін сол деректер өзіне тиесілі жеке тұлға оларды берген кезден бастап құпиялылықтың сақталуы міндетті.

4. Жеке тұлғалар туралы дербес деректерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстарды мүліктік және (немесе) моральдық зиян келтіру, Қазақстан Республикасының заңдарында кепілдік берілген құқықтар мен бостандықтарды іске асыруды шектеу мақсатында пайдалануға жол берілмейді. Электрондық ақпараттық ресурстарға қол жеткізу

1. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды қоспағанда, Қазақстан Республикасының мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстары жалпыға ортақ қолжетімді болып табылады.

2. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстар мемлекеттік құпияларға жатқызылған және құпиялы электрондық ақпараттық ресурстар болып бөлінеді.

3. Электрондық ақпараттық ресурстарды мемлекеттік құпияларға жатқызу Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиялар туралы заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.

4. Осы Заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, электрондық ақпараттық ресурстарды құпиялыққа жатқызу Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген тәртіппен жүзеге асырылады.

5. Мыналарды:

1) мемлекеттік құпиялардан тұратын нормативтік құқықтық актілерді қоспағанда, нормативтік құқықтық актілерді;

2) төтенше жағдайлар, табиғи және техногендік апаттар, азаматтардың, елді мекендер мен өндірістік объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті ауа райы, санитарлық-эпидемиологиялық, өзге де жағдайлар туралы мәліметтерді;

3) мемлекеттік органдардың қызметі туралы ресми мәліметтерді;

4) мемлекеттік органдардың, кітапханалардың, мұрағаттар мен өзге де ұйымдардың ашық ақпараттық жүйелерінде жинақталған мәліметтерді қамтитын мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарға қол жеткізуді шектеуге болмайды.

АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР, ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҚҰРАЛДАРЫ

Ақпараттық жүйелердің түрлері

1. Ақпараттық жүйелер меншік құқығына қарай:

- 1) мемлекеттік;
 - 2) мемлекеттік емес болып бөлінеді.
2. Ақпараттық жүйелер қолжетімділік санатына қарай:

- 1) жалпыға ортақ қолжетімді;
- 2) қолжетімділігі шектелген болып бөлінеді.

3. Бюджет қаражаты есебінен құрылатын және (немесе) сатып алынатын, сондай-ақ мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген өзге де тәсілдер арқылы алған ақпараттық жүйелер мемлекеттік болып табылады.

Мемлекеттің экономикасы мен қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызы бар мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстардан тұратын ақпараттық жүйелер ұлттық болып табылады.

4. Жеке және заңды тұлғалардың қаражаты есебінен құрылатын және (немесе) сатып алынатын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген өзге де тәсілдер арқылы алынған ақпараттық жүйелер мемлекеттік емес болып табылады.

5. Олардың меншік иесі немесе иеленушісі оларды пайдалану шарттарын көрсетпей беретін немесе тарататын электрондық ақпараттық ресурстарды, сондай-ақ өзіне қол жеткізу еркін болып табылатын және оларды беру және тарату тәсілінің нысанына байланысты болмайтын электрондық ақпараттық ресурстарды қамтитын ақпараттық жүйелер жалпыға ортақ қолжетімді болып табылады.

6. Оларға қолжетімділікті Қазақстан Республикасының заңдары немесе олардың меншік иесі немесе Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген жағдайларда иеленушісі шектейтін электрондық ақпараттық ресурстарды қамтитын ақпараттық жүйелер қолжетімділігі шектелген ақпараттық жүйелер болып табылады.

Меншік құқығының объектісі ретіндегі ақпараттық жүйелер

1. Ақпараттық жүйенің меншік иесінің ақпараттық жүйеге тұтас мүлік кешені ретінде иелену, пайдалану және билік ету құқығы болады.

2. Техникалық құралдардың, электрондық ақпараттық ресурстар мен ақпараттық жүйелердің меншік иелері әртүрлі тұлғалар болған жағдайда, ақпараттық жүйелерді пайдалану тәртібі осы тұлғалар арасында келісіммен айқындалады.

3. Егер электрондық ақпараттық ресурстардың меншік иесі өзгеше белгілемесе, ақпараттық жүйенің меншік иесі электрондық ақпараттық ресурстардың орнын ауыстыруға және таратуға тыйым салуға немесе оған шек қоюға құқылы.

Мемлекеттік ақпараттық жүйелерді құру, қол жеткізу және пайдалану

1. Мемлекеттік ақпараттық жүйелер мемлекеттік органдар мен ұйымдарда электрондық қызметтер көрсету, ақпарат алмасуды қамтамасыз ету, қызметті үйлестіру және басқару процестерін оңтайландыру мақсатында құрылады.

2. Мемлекеттік ақпараттық жүйелер осы Заң мен Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес құрылады.

Мемлекеттік ақпараттық жүйелерді құру және оларды іске асыру тәртібі жөніндегі ұсыныстарды әзірлеуді Қазақстан Республикасының ақпараттандыру саласындағы жұмыстарды үйлестіру жөніндегі ведомстволық комиссиясы жүзеге асырады.

3. Мемлекеттік ақпараттық жүйені пайдалануға беру оның **ақпараттық қауіпсіздік** талаптарына және Қазақстан Республикасының аумағында қабылданған стандарттарға сәйкестігіне аттестаттаудың нәтижелері бойынша және сынақ зертханасында мемлекеттік ақпараттық жүйелердің бағдарламалық өнімдеріне, бағдарламалық кодтарына сынақтардың және олардың нормативтік-техникалық құжаттамасына сараптаманың оң нәтижесі болған кезде жүзеге асырылады.

4. Мемлекеттік ақпараттық жүйеге қол жеткізу мемлекеттік ақпараттық жүйенің иеленушісі әзірлейтін ережелермен айқындалады.

5. Мемлекеттік ақпараттық жүйелер қазақ және орыс тілдерінде жасалады және сақталады. Осы жүйелердегі қазақ тіліндегі ақпараттың көлемі орыс тіліндегі ақпараттың көлемінен кем болмауға тиіс.

Мемлекеттік емес ақпараттық жүйелерді құру, қол жеткізу және пайдалану

1. Мемлекеттік емес ақпараттық жүйелерді ақпараттық қажеттілікті қанағаттандыру, ақпараттық жұмыстарды орындау және электрондық қызметтер көрсету мақсатында жеке және заңды тұлғалар құрады.

2. Мемлекеттік емес ақпараттық жүйеге қол жеткізу және оны пайдалану тәртібін оның меншік иесі немесе иеленушісі айқындайды.

Ақпараттық жүйелердің өзара іс-қимылы

1. Мемлекеттік және мемлекеттік емес ақпараттық жүйелердің меншік иелері және (немесе) иеленушілері Қазақстан Республикасында деректер берудің стандарттық хаттамаларын пайдалану негізінде әр түрлі ақпараттық жүйелер арасында ақпарат алмасуды және деректер беруді ұйымдастыру үшін желіаралық қосу мүмкіндігін қамтамасыз етуге тиіс.

2. Мемлекеттік және мемлекеттік емес ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып жедел-іздігісіз қызметі Қазақстан Республикасының жедел-іздігісіз қызметі туралы заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.

3. Мемлекеттік ақпараттық жүйелермен интеграцияланатын мемлекеттік емес ақпараттық жүйелер оның ақпараттық қауіпсіздік талаптарына және Қазақстан Республикасының аумағында қабылданған стандарттарға сәйкестігіне аттестаттауға жатады.

Мемлекеттік ақпараттық жүйелердегі электрондық ақпараттық ресурстарды өңдеу, сақтау және резервтік көшіру құралдарына қойылатын міндетті талаптар

1. Мемлекеттік ақпараттық жүйелердің жұмыс істеу сенімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін электрондық ақпараттық ресурстарды сақтау, өңдеу және беру үшін пайдаланылатын техникалық құралдар техникалық реттеу саласындағы талаптарға сәйкес келуге тиіс.

2. Мемлекеттік ақпараттық жүйелердегі мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарды сақтауды мемлекеттік ақпараттық жүйелерді иеленушілер қамтамасыз етеді, олар мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстардың сақталуына, жоғалуына, бұрмалануына Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жауапты болады, ал қажет болған жағдайда оларды қалпына келтіруді жүзеге асырады.

3. Мемлекеттік ақпараттық жүйедегі мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстардың резервтік көшірмесін дайындау мемлекеттік ақпараттық жүйелерді иеленушілер үшін міндетті болып табылады.

Мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарды қамтитын резервтік көшірмені дайындау және оны сақтау тәсілі келесі резервтік көшірмені дайындаған кезге дейін электрондық ақпараттық ресурстардың сақталуын қамтамасыз етуге тиіс.

Ақпараттық-коммуникациялық желілерді пайдалану

1. Қазақстан Республикасының аумағында ақпараттық-коммуникациялық желілерді пайдалану Қазақстан Республикасының байланыс саласындағы заңнамасы мен ақпараттандыру және байланыс саласындағы құқықтық қатынастарды реттейтін өзге де нормативтік құқықтық актілердің талаптары сақтала отырып жүзеге асырылады.

2. Ақпараттық-коммуникациялық желілерді пайдалана отырып халықаралық ақпарат алмасу Қазақстан Республикасы заңнамасының және Қазақстан Республикасы жасасқан халықаралық шарттардың талаптары сақтала отырып жүзеге асырылады.

3. Сот ақпараттық-коммуникациялық желілер бойынша таратылатын ақпаратты осы Заңның және Қазақстан Республикасының басқа да заңнамалық актілерінің талаптарына қайшы келеді деп таныған жағдайда, уәкілетті мемлекеттік органдар, байланыс операторлары, интернет-ресурстардың меншік иелері бұқаралық ақпарат құралы өнімінің Қазақстан Республикасының аумағында таратылуын не бұқаралық ақпарат құралының шығарылуын тоқтата тұруға не тоқтатуға міндетті.

4. Интернет-ресурс бұқаралық ақпарат құралы болып табылған жағдайда, бұқаралық ақпарат құралының өнімін таратуды не бұқаралық ақпарат құралын шығаруды тоқтата тұру туралы сот шешімі үш айдан аспайтын мерзімге сол атаумен немесе қайталанатын атаумен домендік атауды пайдалануға тыйым салуға әкеп соғады.

Интернет-ресурс бұқаралық ақпарат құралы болып табылған жағдайда, бұқаралық ақпарат құралының өнімін таратуды не бұқаралық ақпарат құралын шығаруды тоқтату туралы сот шешімі домендік атаудың тіркелуінің күшін жоюға және тіркелуінің сот шешімімен бұрын күші жойылған сол атаумен немесе қайталанатын атаумен домендік атауды бір жыл бойы пайдалануға тыйым салуға әкеп соғады.

Тақырып 5

Ақпараттық қауіпсіздік – ақпараттық қатынастардың объектісі ретінде

1. Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде;
2. Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық механизмдері;
3. Қоғамның ақпараттық қауіпсіздігі. Қорғау объектісі: өнегелілік, рухани тазалық, интеллектуалдық даму деңгейі және т.б.
4. Жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігі. Ақпаратты қорғауға құқықты қамтамасыз ету – құпия деректерді қорғауды, сапалы және объективті ақпарат алуға құқықты қамтамасыз ету, теріс ақпараттардан қорғау.
5. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік бағдарламалары.

Мақсат – ақпараттық қауіпсіздіктің түсінігі мен объектісін және де құқықтық реттеуі мен оның қамтамасыз етуін өзара қарастыру және анализдеу.

1. Ақпараттық қауіпсіздіктің түсінігі және оның мазмұнын азаматтарға, сонымен қатар біртұтас қоғам мен мемлекетке қатынасын қарастыру.
2. Ақпараттық қауіпсіздіктің объектісін азаматтарға қоғамға және мемлекетке қатысты қарастыру.
3. Қатердің негізгі түрлерін қарастырып, олардың құқықтық реттеуі мен қорғауын қарастыру.
4. Ақпараттың қауіпсіздігі туралы ҚР концепсиясын қарастыру.

Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде;

Кез келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ақпараттық қауіпсіздік өзекті проблема екендігін халықаралық тәжірибе растайды. Мемлекеттік саясаттың негізгі тапсырмасы мен мемлекеттің функциясы болып ұлттық қауіпсіздікпен қамтамасыз ету болып табылады. Ұлттық қауіпсіздіктің анализі, дүниежүзілік қоғам қауіпсіздігі көрсеткендей, бұлардың ең бастысы ішкі мінез-құлықтан туындайды және де ішкі саясаттың, экономикалық, экологиялық ақпараттық рухтық сферасына бағытталған.

Ақпараттық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің жүйесінде көбірек анықталады. Есептеу техникасының жақсы дамуы, яғни байланысы және коммуникация құралдары мемлекет аралық ақпараттық кеңістіктің құрылуы мен дамуына жақсы мүмкіндік туғызады.

Ақпарат кез келген қоғамға және мемлекетке қауіп төндіретін құрал бола алады.

Ақпараттық қауіпсіздік барлық субъектілердің, оның ішінде мемлекеттің, қоғамның және жеке тұлғаның қызығушылығын қамтиды. Бұлар өзара тығыз байланысты және тәуелді.

Қауіпсіздікпен қамтамасыз ету – бұл біртұтас мемлекеттің саясат жүргізуі, бұл жерде экономикалық, саяси, құрылымдық және басқа да әдіс қолданып, тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің қызығушылығына бағыттау және төнген қауіптің алдын алу және ескерту. Ақпараттық қауіп қазіргі уақытта ұлттық қауіптілікпен анықталады.

Ұлттық қауіпсіздендірудің әдістері құқықтық, экономикалық және құрылымдық – техникалық болып бөлінеді. Сонымен қатар, біріншісі кейінгісін тек қорытындыламай, ары қарай дамуына жол беруі керек.

Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі, қоғамның ақпараттық қауіпсіздігі және жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігі. Ақпаратты қорғауға құқықты қамтамасыз ету – құпия деректерді қорғауды, сапалы және объективті ақпарат алуға құқықты қамтамасыз ету.

Құқықтық ғылымда ақпараттық қауіпсіздік теориялық тұрғыдан 3 негізгі түрге бөлінеді:

- тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігі;
- қоғамның ақпараттық қауіпсіздігі;
- мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі

Тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігі объектісі ретінде - ар-намыс, іскерлік беделі және денсаулығы және басты фактор болып оның өзін-өзі ұстауы – санасы болып табылады.

Ақпаратты қабылдаудың көпшілік санасының (қоғамның) ақпараттық қауіпсіздігі объектісі - ұлттың рухтық, құлықтылық және моральдық даму сатылары болып табылады.

Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі объектісі – мемлекеттің тікелей қауіпсіздігі, мызғымастығы, тұтастығы, ішкі және сыртқы көрінісі болып табылады.

Ақпараттық қауіпсіздікті қорғау ұлттық заңнаманың шығарылған ақпараттың зияткерлік меншігін қорғау, Интернет арқылы таралатын компьютерлік вирустардың, қорлау және ерсі ақпараттардың, қоғамға қарсы үндеулердің, спам, ақпаратқа рұқсатсыз қолжеткізуді жібермеудің, Интернетті пайдалануға қолданылатын қорғау құралдарын пайдаланудың тәртібін белгілеу, сондай-ақ мұндай құқық бұзушылық жасаушы тұлғаларды тиімді анықтау және жазалау үшін нормативтік шарттар жасаусыз мүмкін емес.

Бұл шаралар мыналарды қарастырады:

- ✓ ақпараттың тарап кетуінің, жоғалуының, жасандылығының алдын алу;
- ✓ жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі қауіп-қатерінің алдын алу;
- ✓ ақпаратты жою, модификациялау, бұрмалау, көшіру, шектеу бойынша қолданылатын іс-әрекеттердің алдын алу;

- ✓ жеке меншік объектісі ретінде ақпараттың және құжаттаманың құқықтық режимін қамтамасыз ету, ақпараттық ресурстар және ақпараттық жүйелерге заңсыз араласудың басқа түрлерінің алдын алу;
- ✓ азаматтардың ақпараттық жүйедегі бар дербес деректерінің құпиялылығын және жеке құпиясын сақтаудың конституциялық құқығын қорғау;
- ✓ құжатталған ақпараттың жасырындылығын және құпиялылығын сақтау;
- ✓ ақпараттық үдерістерде және ақпараттық жүйелерді, ақпараттық технологиялар мен құралдарды шығару және қолдануды әзірлеу кезінде иелік етуші субъектілердің құқығын қамтамасыз ету;
- ✓ Қазнетке қатысушы ұйымдардың ақпараттық қауіпсіздігі және ақпараттық-аналитикалық қамтамасыз ету проблемалары бойынша ақпараттық-анықтама қорын құру;
- ✓ сыртқы теріс әсерден Қазнеттің ақпараттық кеңістігін қорғау;
- ✓ Интернетті құқыққа қарсы мақсаттарда пайдалану фактілерін анықтау мақсатында Қазнеттің ақпараттық кеңістігінің мониторингін жүзеге асыру.

Әлемдегі бір де бір мемлекетте Интернетте және электрондық төлемдерде кибер қылмыстың - вирустардың таралуы, жағымсыз хабарлар (спам), ерсі ақпараттар, қарақшылық, алаяқтық негізгі түрлеріне қарсы тұрақты иммунитеті жоқ.

Бірыңғай ақпараттық кеңістікте құқықтық қамтамасыз етумен қатар субъектілердің ақпараттық өзара әрекет етуі ақпаратты қорғаудың ұйымдастырушылық және техникалық шараларын қабылдауды талап етеді, атап айтқанда аппараттық-бағдарламалық құралдарды электрондық өңдеу, сақтау және қабылдау-хабар беру кезіндегі барлық оқиғаларды қандай сатысында болса да хаттамалауды және ақпаратты қорғауды қамтамасыз етуі қажет. Бұдан басқа, киберқылмыспен күресудің табысты кепілі ақпараттық қауіпсіздік саласында қызмет етуші мемлекеттік органдар мен бизнестің серіктестігі, халықаралық ұйымдардың киберқауіпсіздік жүйесіндегі нормативтік, технологиялық және ұйымдастыру инфрақұрылымын дамыту ісі болып табылады. Осы аталған барлық ережелер заңдармен реттелуі қажет.

Ақпараттық қауіпсіздіктің түсінігі және оның мазмұнын азаматтарға, сонымен қатар біртұтас қоғам мен мемлекетке қатынасын қарастыру.

Ақпараттық қауіпсіздік — мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ ақпарат саласында жеке адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай-күйі.

Ақпаратты қорғау — ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешені. Тәжірибе жүзінде ақпаратты қорғау деп деректерді енгізу, сақтау, өңдеу және тасымалдау үшін қолданылатын ақпарат пен қорлардың тұтастығын, қол жеткізулік оңтайлығын және керек болса, жасырындылығын қолдауды түсінеді. Сонымен, ақпаратты қорғау - ақпараттың сыртқа кетуінің, оны ұрлаудың, жоғалтудың, рұқсатсыз жоюдың, өзгертудің, маңызына тимей түрлендірудің, рұқсатсыз көшірмесін жасаудың, бұғаттаудың алдын алу үшін жүргізілетін шаралар кешені. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету кезін қойылатын шектеулерді қанағаттандыруға бағытталған ұйымдастырушылық, программалық және техникалық әдістер мен құралдардан тұрады.

Ақпараттық қауіпсіздік режимін қалыптастыру кешендік мәселе болып табылады. Оны шешу үшін заңнамалық, ұйымдастырушылық, программалық, техникалық

шаралар қажет.

Ақпараттық қауіпсіздіктің өте маңызды 3 жайын атап кетуге болады: қол жеткізерлік (оңтайлық), тұтастық және жасырындылық.

Қол жетерлік (оңтайлық) - саналы уақыт ішінде керекті ақпараттық қызмет алуға болатын мүмкіндік. Ақпараттың қол жеткізерлігі - ақпараттың, техникалық құралдардың және өңдеу технологияларының ақпаратқа кедергісіз (бөгетсіз) қол жеткізуге тиісті өкілеттілігі бар субъектілердің оған қол жеткізуін қамтамасыз ететін қабілетімен сипатталатын қасиеті.

Тұтастық - ақпараттың бұзудан және заңсыз өзгертуден қорғанылуы. Ақпарат тұтастығы деп ақпарат кездейсоқ немесе әдейі бұрмаланған (бұзылған) кезде есептеу техника құралдарының немесе автоматтандырылған жүйелердің осы ақпараттың өзгермейтіндігін қамтамасыз ететін қабілетін айтады.

Жасырындылық - заңсыз қол жеткізуден немесе оқудан қорғау.

1983 жылы АҚШ қорғаныс министрлігі қызғылт сары мұқабасы бар «Сенімді компьютерлік жүйелерді бағалау өлшемдері» деп аталатын кітап шығарды.

Қауіпсіз жүйе - белгілі бір тұлғалар немесе олардың атынан әрекет жасайтын үрдістер ғана ақпаратты оқу, жазу, құрастыру және жою құқығына ие бола алатындай етіп ақпаратқа қол жеткізуді тиісті құралдар арқылы басқаратын жүйе.

Сенімді жүйе - әр түрлі құпиялық дәрежелі ақпаратты қатынас құру құқығын бұзбай пайдаланушылар тобының бір уақытта өңдеуін қамтамасыз ету үшін жеткілікті ақпараттық және программалық құралдарды қолданатын жүйе.

Жүйенің сенімділігі (немесе сенім дәрежесі) екі негізгі өлшемі бойынша бағаланады: қауіпсіздік саясаты және кепілділік.

Ақпараттық қауіпсіздіктің негізгі объектісі ретінде ақпаратты қабылдаудың маңыздылығы

Мақсатына байланысты ақпаратты қабылдау позитивті және негативті болып бөлінеді, сәйкесінше олар позитивті ақпарат және негативті ақпарат деп аталады.

Негативті ақпарат, басқаша сөзбен зиянды ақпарат, біздің көзқарасымызша адам мен қоғамға қауіпті болып табылатын ақпараттық қауіпсіздік. Мұндай ақпаратқа конституцияның құрылымына қарсы, мемлекеттік біртұтастылыққа, нәсілдік, ұлттық және діни қарсылық тудырып, порнография мен зорлыққа алып келеді. Сонымен қатар негативті ақпаратқа дүниеде болып жатқан сәтсіз оқиғалар, террорлық әрекеттер, коррупцияның өсуі және тағы басқа, яғни, адамның нерв жүйесіне зиян келтіретіндерді жатқызамыз. Мұндай ақпаратты қолданудың қауіптілігі бағытталған, көзделген адамның санасына әсер етуі.

Мұндай кезде нақты болған істі анықтау, анализдеуі мен баға беріп, шешім қабылдау қиынға соқтырады. «Ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік» түсінігі заңнамаларда анықталмаған, мұны реттеп, қамтамасыз ететін мемлекеттік орындалуы да белгіленбеген.

Мұны шешімнің негізі ретінде шетелдік тәжірибені алуға болады, нақты айтқанда АҚШ-тың тәжірибесін, 3 негізгі бағытта жүреді:

- ЖАӘ үшін мемлекеттік ұсыныс. Бұл жерде баспасөз құқығына ашық түрде шектеу қойылмаған, бірақ негативті және басқа түрдегі жаңалықтарға бағыт-бағдар беріп отырады, бұл психологиялық қысымды болдырмау мақсатында істелінеді және де этикалық нормаларды сақтау, қоғамды қадағалау қызметін атқарады. Мысалы: діни қоғамның айналыс әрекетін сөзбе-сөз жеткізуге болмайды (абайсызда немесе қасақана бұларға жарнама жасау)
- ЖАӘ одақтық өзіндік шектеу. Басқаша айтқанда журналистің ар-намыс кодексі, сонымен қатар ол ішкі одақтық келісімділікпен құрылуы керек және де ол Қазақстанның ұлттық қызығушылықтарын сақтау керек және тұлғаның ар-

намысын сыйлау керек, сонымен бірге оқырмандардың шынайы және тексерілген ақпаратты алу құқығын қорғау керек.

- Негативті ақпаратты таратуды заңды түрде шектеу.

Қ.Р заңнамасы негативті ақпараттың түрлері: жала жабу, балағаттау, жалған жарнама таратудың алдын алу жолдарын қарастырған. Бірақ мемлекет механизмінде психикалық әсер етудің алдын алу функциясы жоқ. Осы тұста А.Қ.Ш. тәжірибелерін еске алуға болады. Ол жерде тотальды қадағалау саясаты күшейіп, жүзеге асырылады. Мұндай қатаң әрекет қажеттілік тудырмайды, бірақ мемлекет ақпараттық қызығушылықтарды қорғау үшін белгілі әрекет қолдану керек. Сонымен бірге, ақпараттық-психологиялық қауіпсіздікке де. Сонымен қатар видеокөрсетілім мен видеожарнамалар (осы жерде еске сала кететін жайт 2005 жыл – жарнама тарату жылы – Интернет жылында, видеокөрсетілім және видеожарнамалардың айналымы 10 млрд долларға жеткен, бұл көрсеткіш алдыңғы жылғыға қарағанда 40% -ке көп) психикалық әсер етудің (емдеу) құралы болып табылады. Қ.Р «Жарнама туралы заңы» 25 кадр ұғымын қарастырмайды, олар емдік мақсатта қолданылуы мүмкін және басқа да бағыттарда қолданылады. Заң 25 кадрды жарнама ретінде қолдануға тиым салу керек еді, мұндай шектеулер көптеген мемлекеттерде қарастырылған және біздің заңнамamızда ол қарастырылмаған. Қоғамға ақпараттық-психикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін мемлекет жалпылық ақпарат құралдарымен келісімге, ымыраға барады. Қ.Р ақпараттық заңдары түзетулерді қажет етеді, әсіресе негативті ақпараттың таратылуының құқықтық реттелуі жайында сөзге тиек етуіміз керек. Қазіргі кезде республикаға Қ.Р ақпараттық-саяси Концепциясы қажет. Бұл мемлекетті әлемдік технологияның, институттың жаңа ашылымдарына алып келіп, бұлар мемлекеттің өз мақсаттарына жетуіне алып келер еді. Республикадағы ақпараттық саясаттың негізі – ұлттық идея экономикалық өсу идеясы, бірқалыптылық пен көркеюі болып табылады.

Ақпараттық қауіпсіздіктің мемлекеттік саясаты

Қауіпсіздік саясаты - мекеменің ақпаратты қалайша өңдейтінін, қорғайтынын және тарататынын анықтайтын заңдар, ережелер және тәртіп нормаларының жиыны. Бұл ережелер пайдаланушының қайсы кезде белгілі бір деректер жинағымен жұмыс істей алатынын көрсетеді. Қауіпсіздік саясатын құрамына мүмкін болатын қауіптерге талдау жасайтын және оларға қарсы әрекет шаралары кіретін қорғаныштың белсенді сыңары деп санауға болады.

Қауіпсіздік саясатының құрамына ең кемінде мына элементтер кіруі керек: қатынас құруды ерікті басқару, объектілерді қайтадан пайдаланудың қауіпсіздігі, қауіпсіздік тамғасы және қатынас құруды мәжбүрлі басқару.

Кепілдік - жүйенің сәлетіне және жүзеге асырылуына көрсетілетін сенім өлшемі. Ол қауіпсіздік саясатын іске асыруға жауапты тетіктердің дұрыстығын көрсетеді. Оны қорғаныштың, қорғаушылар жұмысын қадағалауға арналған, белсенсіз сыңары деп сипаттауға болады. Кепілдіктің екі түрі болады: операциялық және технологиялық. Біріншісі жүйенің сәулеті және жүзеге асырылу жағына, ал екіншісі - құрастыру және сүйемелдеу әдістеріне қатысты.

Есепберушілік (немесе хаттамалау тетігі) қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады. Сенімді жүйе қауіпсіздікке байланысты барлық оқиғаларды тіркеп отыруы керек, ал хаттаманы жазу-жүргізу тексерумен (аудитпен - тіркелу ақпаратына талдау жасаумен) толықтырылады.

Сенімді есептеу базасы (СЕБ) - компьютерлік жүйенің қауіпсіздік саясаты жүзеге асыруға жауапты қорғаныш тектерінің жиынтығы. Компьютерлік жүйенің сенімділігіне баға беру үшін тек оның есептеу базасын қарастырып шықса жеткілікті болады. СЕБ негізгі міндеті - қатынасым монитормының міндетін орындау, яғни,

объектілермен белгілі бір операциялар орындау болатындығын бақылау.

Қатынасым монитормы - пайдалынушының программаларға немесе деректерге әрбір қатынасының мүмкін болатын іс - әрекеттер тізімімен келісімдігі екендігін тексеретін монитор. Қатынасым монитормынан үш қасиеттің орындалуы талап етіледі:

- оңашаландық. Монитор өзінің жұмысы кезінде аңдудан қорғалуға тиісті;
- толықтық. Монитор әрбір қатынасу кезінде шақырылады. Бұл кезде оны орай өтуге мүмкіндік болмау керек;
- иландырылатындық. Мониторды талдауға және тестілеуге мүмкін болу үшін ол жинақы болуы керек.

Хабарлар тасымалданатын байланыс арналары көбінесе қорғалмаған болып келеді және осы арнаға қатынас құру құқығы бар кез келген адам хабарларды қолға түсіре алады. Сондықтан тораптарда ақпаратқа біраз шабуылдар жасау мүмкіндігі бар.

Бұзушы - тиым салынған операцияларды қателескендіктен, білместіктен орындауға әрекет жасаған немесе ол үшін саналы түрде әртүрлі мүмкіншіліктерді, әдістерді және құралдарды қолданатын тұлға.

Бұзушының үлгісін зерттеген кезде мыналар анықталды:

- ➔ Қатарларында бұзушы болуы мүмкін тұлғалардың санаттары жойында жорамалдар;
- ➔ Бұзушы әрекетінің себептері туралы жорамалдар;
- ➔ Бұзушының біліктілігі және оның техникалық жабдықтанғандығы жөнінде жорамалдар;
- ➔ Бұзушының ықтимал әрекеттерінің сипаты туралы жорамалдар.

Ақпаратты қорғау құралдары - мемлекеттік құпия болып табылатын мәліметтерді қорғауға арналған техникалық, криптографиялық, программалық және басқа да құралдар, олар жүзеге асырылған құралдар, сондай-ақ, ақпарат қорғаудың тиімділігін бақылау құралдары.

Ақпараттық қорғау жүйесі жобалау әр түрлі жағдайда жүргізілуі мүмкін және бұл жағдайларға негізгі екі параметр әсер етеді: ақпарат қорғау жүйесіне арнап әзірленіп жатқан деректерді өңдеудің автоматтандырылған жүйесінің қазіргі күй-жағдайы және ақпаратты қорғау жүйесін жасауға кететін қаржы мөлшері.

Ақпаратты қорғау жүйесін жобалау мен әзірлеу келесі тәртіп бойынша жүргізуге болады:

- қорғанылуы көзделген деректердің тізбесін және бағасын анықтау үшін деректер өңдеу жүйесін қойылған талдау жасау;
- ықтимал бұзушының үлгісін таңдау;
- ықтимал бұзушының таңдап алынған үлгісіне сәйкес ақпаратқа заңсыз қол жеткізу арналарының барынша көбін іздеп табу;
- пайдаланылатын қорғаныш құралдарының әрқайсысының беріктілігін сапасы мен саны жағынан бағалау;
- орталықтанған бақылау мен басқару құралдарын әзірлеу;
- ақпарат қорғау жүйесінің беріктілігінің сапасын бағалау.

Тақырып 6

Интернеттің виртуалдық ортасын пайдаланудың құқықтық проблемалары

1. Интернет желісінің пайда болуы.
2. “Виртуалдылық” түсінігі.
3. Интернет ортасындағы негізгі объектілер мен субъектілер.
4. Интернеттегі ақпараттық қатынастарды реттеудің негізгі құқықтық проблемалары.
5. Құжат айланымының электрондық айналымының құқықтық проблемалары.

6. Электрондық қолдың (подпись) мәртебесі.

Мақсат – Интернет трансшекаралық жүйесіндегі ақпараттың құқықтық реттелуінің ерекшелігін қарастыру мен талдауы.

Міндеттері:

1. Интернет 5-ші ақпараттық революция мен оның мағынасының нәтижесі ретінде;
2. Интернеттегі ақпараттың құқықтық реттеуінің мәселелерін қарастыру.
3. Интернеттің дүниежүзілік практикалық реттеуінің жолдарын қарастыру.

Негізгі терминдер:

Интернет, сайттар, провайдерлер, ақпараттық айналым, ақпараттық қоғам, хакерлер, Интернет – дүкендер, Интернет – фирмалар , ИТ – басқармасы, ақпараттандыру және т.б.

Интернет түсінігі

Интернет желісінің пайда болуы

Интернет ортасындағы негізгі объектілер мен субъектілер

Интернет- кез келген компьютерлер мен бүкіл әлем бойынша ақпарат алмасумен беру мүмкіндігі, желілер жүйесі. Интернет- байланыс араларын өзара біріктіретін, тораптардың жиынтығы. Әрбір топтарда көбінесе UNIX операциялық жүйесін басқару арқылы жұмыс істейтін бір немесе бірнеше қуатты компьютерсервер болады. Мұндай торапты кейде хост деп деп атайды.Торапты оның иесі -провайдер деп аталатын ұйым немесе Интернет қызметін жабдықтаушы басқарады. Интернет әр түрлі ережемен жұмыс істейтін желілерді біріктіреді. Бұл ережелерді үйлестіру үшін шлюз құрылғысы қызмет етеді. Шлюз-басқаша тәсілмен үйлеспейтін желілерді қосатын құрылғы. Шлюз әр түрлі желілердің бірлескен жұмысын қамтамасыз етуге арналған мәліметтерді өзгертпейді. Интернет желісіне әр түрлі операциялық жүйелерді басқару арқылы жұмыс істейтін компьютерлер кіреді . Алайда, ақпарат алмасу кезіндебарлық ЭЕМ хабар беру тәсілдері туралы бірыңғай келісімдер қолданылуы тиіс. Сонда ЭЕМ-ның қай-қайсысыда басқа кез келгенЭЕМ-нан алынған ақпарат түсінуге қабілетті болады. Қазіргі уақытта кз келген информациялық технологияның жаппай техникалық компоненті компьютер болып табылатыны белгілі. Компьютерлік телекоммуникацияны пайдалану- алыстағы компьютермен диалогтық режимде немесе электрондық почта режимде жұмыс істеуді ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ ,электрондық почта өте қолайлы жене аса қымбат емес.

Internet желісінің тарихы

Профессор [Леонард Клейнрок](#)-тің [Лос-Анджелестегі](#) ең алғашқы [ARPANET Interface Message процессор](#)-інің қасында

1957 жылы Кеңес Одағы Жердің жасанды серігін ұшырғаннан кейін, АҚШ Қорғаныс министрлігі ақпаратты тасымалдаудың сенімді жүйесі қажет деп шешті. АҚШ алдыңғы қатарлы зерттеу жобаларының агенттігі (ARPA) осы мақсатта компьютерлік желі құруды ұсынды. Бұл желіні құру Лос-Анджелестегі Калифорния университетіне, Стэнфорд зерттеу орталығына, Юта штатының университетіне және Санта-Барбара қаласындағы Калифорния штатының университетіне тапсырылды. Компьютерлік желі [ARPANET](#) деп аталып, 1969 жылы аталған төрт ғылым орталықтарын біріктірді, барлық жұмыстарды АҚШ Қорғаныс министрлігі қаржыландырып отырды. Одан соң, ARPANET желісі жылдам дамып, оны ғылымның әр түрлі салаларындағы ғалымдар қолдана бастады.

ICANN-ның [Марина Дель Рейдегі](#) штаб-пәтері, [Калифорния](#) штаты, [АҚШ](#).

[Web server](#).

Алғашқы ARPANET сервері 1969 жылдың 1 қыркүйегінде Лос-Анджелестегі Калифорния университетінде орнатылды. «Honeywell 516» компьютерінде 12 КБ оперативті жад бар болатын.

1971 жылы желі арқылы электронды почта жіберуге мүмкіндік беретін алғашқы компьютерлік бағдарлама жасалып, ол кеңінен таралды.

1973 жылы бұл желіге трансатлантикалық телефон сымы көмегімен Ұлыбритания және Норвегияның ұйымдары қосылып, желі халықаралық сипат алды.

1970-жылдары интернет желісі негізінен электронды почтаны жіберу үшін пайдаланылды. Бірақ, интернет желісі басқа техникалық стандарттар негізінде жасалған желілермен байланыс орната алмайтын еді.

1970-жылдардың соңында мәліметтерді тасымалдау стандарттары кеңінен тарай бастады, олар 1982-83-жылдары бір стандартқа келтірілді. 1983 жылдың 1 қыркүйегінде ARPANET желісі NCP протоколынан TCP/IP протоколына көшірілді, бұл протокол қазіргі кезге дейін желілерді біріктіру үшін қолданылуда. 1983 жылы «Интернет» термині ARPANET желісіне байланысты айтылатын болды.

1984 жылы домендік аттар жүйесі (DNS) жасап шығарылды.

1984 жылы ARPANET желісіне бәсекелес пайда болды. АҚШ Ұлттық ғылыми қоры (NSF) университетаралық ауқымды NSFNet (National Science Foundation Network) желісін құрып, оған көптеген шағын желілерді (сол уақыттарда-ақ танымал болған Usenet және Bitnet желілерін қоса) біріктірді, бұл желінің ақпарат тасымалдау қабілеті ARPANET желісіне қарағанда, біршама артық еді. Бір жыл ішінде бұл желіге 10 мыңдай компьютер қосылды.

1988 жылы Internet Relay Chat (IRC) протоколы жасалып, Интернетте нақты уақытта сөйлесу (чат) мүмкіндігі пайда болды.

1989 жылы Еуропада, Ядролық сынақтар бойынша еуропалық кеңес (CERN) қабырғаларында Бүкіләлемдік тор концепциясы пайда болды. Оны әйгілі ағылшын ғалымы Тим Бернерс-Ли ұсынды, ол екі жыл ішінде HTTP протоколын, HTML тілін және URI идентификаторларын ойлап тапты.

1990 жылы ARPANET желісі NSFNet желісімен бәсекелестікке шыдай алмай, өз жұмысын тоқтатты. Осы жылы Интернетке телефон арқылы қосылудың сәті түсті (Dialup access).

1991 жылы Бүкіләлемдік тор Интернетте пайда болды, ал 1993 жылы әйгілі NCSA Mosaic браузері пайда болды.

1995 жылы NSFNet желісі бастапқы зерттеу мақсаттарына қайта оралды, енді Интернеттің барлық траффигін маршрутизациялаумен Ұлттық ғылыми қордың суперкомпьютерлері емес, желілік провайдерлер айналыса бастады. Осы жылы Бүкіләлемдік тор FTP арқылы файлдарды тасымалдау протоколын трафик жөнінен басып озып, Интернеттегі ақпарат тасымалдаудың негізгі көзіне айналды, Бүкіләлемдік тор консорциумы (W3C) құрылды. Бүкіләлемдік тор Интернетті өзгертіп, оның қазіргі заманғы бет-бейнесінің қалыптасуына әсер етті деп айтуға болады. 1996-жылдан бастап, Бүкіләлемдік тор Интернет түсінігін толықтай ауыстырды деп айтуға болады.

1990-жылдары Интернет сол уақыттағы желілердің көпшілігін біріктірді (Фидонет сияқты кейбір желілер интернет құрамына кірген жоқ). Интернеттің техникалық стандарттары ашық, ал оны басқаратын белгілі бір компания жоқ болғандықтан, интернеттің дамуы жекелеген желілердің бірігуіне көп әсерін тигізді. 1997 жылы Интернетте 10 млн компьютер болды, 1 миллионнан астам домендік аттар тіркелді. Интернет ақпарат алмасудың ең танымал құралына айналды.

1998 жылы рим папасы Иоанн Павел II Бүкіләлемдік Интернет Күнін 30 қыркүйек деп бекітті.

Қазіргі кезде Интернетпен тек қана компьютерлік желілер арқылы емес, сонымен қатар, байланыс спутниктері, радиосигналдар, кабельдік теледидар, телефон, ұялы байланыс, арнайы оптикалық-талшықтық желілер және электр желілері арқылы да байланысуға болады.

World Wide Web - қазіргі заманғы Интернеттің ең танымал қызметі . Оны көбіне Интернетпен теңдестіреді , бірақ шын мәнінде бұл оның көптеген қызметтерінің бірі. Бір Web -серверде бірнеше сайттар болуы мүмкін. Электронды Web - құжаттар принтерде басу үшін емес , компьютер экранында қарап шығуға арналған және сонымен бірге оның қайсысында екені алдын ала белгісіз .Web - парақтарды қарап шығуға арналған программалар браузерлер деп аталады. World Wide Web түп- түгел гипермәтіндерден тұрады. Гипермәтін-мәтінің дара блоктарымен байланысты ассоциациялық түрде ұсынылған мәті.

Виртуальдық локальдық желі (VLAN ағылш. Virtual Local Area Network).

Бір-бірімен жоғары жылдамдықты магистральдар және АТМкоммутатор көмегімен байланысқан локальды желілердің жиынтығы. Мұндай желідегі пайдаланушылар жұмыс топтарына территориялық белгі немесе әкімшілік иелігі бойынша біріктірілген. VLAN желісінде трафиктің басты бөлігін кең хабар тарататын таратқыш алады. VLAN-ның әр түрлі сегменттерінде ішкі трафик толығымен оқшауланған, сондықтан кең хабар тарататын ағын желінің көрші сегменттерін бөлетін шекарада сүзіледі. Жоғары жылдамдықты магистральдар және АТМ коммутаторы арқылы бір-бірімен байланысқан локальды желілердің үйлесімділігі. Мұндай желіні қолданушылар аймақтық белгілері немесе әкімшілік құрылымы бойынша жұмыс топтарына біріктірілген. VLAN торабының маңызды трафигінің бөлігін кең хабарлы тарату алып жатыр. VLAN торабының ішкі трафик сегменті толық оқшауланған, сондықтан кең хабарды тарату ағыны көрші сегмент шекарасында сүзіледі.

IP VPN – виртуалды жеке желілері

MPLS (Multi Protocol Label Switching) технологиясының базасында виртуалды жеке желілерді құру – бұл қала ішінде, облыс ішіндегі елді мекендерде, Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында және шетелде ұйымның құрылымдық бөлімшелерін немесе серіктес-компаниялардың желілерін өзара байланыстыру мүмкіндігін беретін қызмет.

Қызметтердің пайдаланушылары:

- **Мемлекеттік құрылымдар;**

Қойылған мақсаттарға байланысты, мемлекеттік құрылым желісі барлық бөлімшелердегі ведомство иерархиясы бойынша мақсаттарды орындауды тура бақылауды қамтамасыз етуі тиіс. Қызметтік ақпараттың бөлігінде толық құпиялылықты қамтамасыз ету кезінде, ведомствоның Интернет пайдаланушыларының кең тобы бар интерактивті байланысты ұйымдастыру, басқа мемлекеттік құрылымдармен тез арада өзара әрекет ету мүмкіндігі болуы тиіс.

- **Коммерциялық компаниялар;**

Виртуалды жеке желі географиялық-тармақтанған құрылымы бар кәсіпорында басқару жүйесін құру мүмкіндігін береді. Кеңселердің өзара алыстығы және аумақтық бөлімшелердің байланысынан тыс, IP VPN олардың толық қисындылығын, жұмысын және кез келген бизнес-қосымшалардың өзара әрекет етуін қамтамасыз етеді.

Internet-тің жетістіктері

Зерттеу. Заң кеңселері бұрын қажетті информациялар үшін сағатына \$8600 төлесе, қазір олар оны Internet-тен өте аз бағаға ала алады. Жылжымайтын заттармен айналысатын фирмалар, олардың бағасын бағалау үшін Internet-ке сай келетін демографиялық мәләметтерді пайдаланады. Ғалымдар өздерінің соңғы зерттеу нәтижелерімен ауысады. Internet көмегімен бизнесмендер болашақтағы нарықтарды үйренеді.

Білім. Мектеп мұғалімдері бүкіл әлемдегі оқыту программаларын бақылап отыра алады. Колледж оқытушылары өз шанырақтарымен электрондық почта арқылы хабарласып, сонымен қатар телефонмен сөйлесу ақысын үнемдейді. Студенттер компьютерде курстық жұмыстарын жасайды. Сонымен қатар, диалогтық режимде энциклопедияның соңғы басылымын және басқа да қажетті материалдарды алуға болады.

Сапар. Үлкен, кіші қалалар, штаттар және бүкіл мемлекеттерді Web-те туристік және басқа да қажетті информациялардан табуға болады. Желіде сапар шегушілер ауа райы туралы мәліметтерді, транспорт қозғалысының уақыт кестесін немесе мұражайдың жұмыс уақыттары туралы мәліметтер ала -алады.

Маркетинг және сауда. Мұнда программалық жабдықтарды шығарушы компаниялар өз өнімдерін сатып, желіде жаңа нұсқаларын ұсынады. Желі көмегімен басқа да түрлі өнімдер сатылады. Электронды кітап және грампластинка дүкендерді оперативті режимде істейді. Клиент өзіне қажетті мәліметті каталогтардан көре алады.

Денсаулық сақтау. Науқас адамдар мен дәрігерлер денсаулық сақтау облысындағы соңғы ашылған жаңалықтарды біліп отырады. Өз білімдерімен алмасып және медициналық мәселелерді шешуде бір-біріне көмектесіп отырады.

Инвестиция. Адамдар акция сатып алып ақшаларын пайдалы айналымға жібереді. Кейбір компаниялар өздерінің акцияларын оперативті режимде ұсынады. Осылайша инвесторлар жаңа өнеркәсіптерді, ал өнеркәсіптер капитал табады. Конференция және аукциондарды ұйымдастырушылар хабарлама жасау, өтініш жинау немесе қатысушыларды тіркеу, т.б.

жұмыстарды Web-те жасайды. Мұнда информация барлық уақытта жаңарып отырады, мұнда қағазды және транспорт шығынын әлдеқайда үнемдеуге болады.

Дін. Дін немесе басқада қоғамдық ұжымдар Web-те өздері туралы айтып, басқа адамдарды ұжымдарына шақыратын өз парақтары бар.

Қазақстандағы Internet

1998 жылы наурыз айының басында Республика телекоммуникациялық компанияларының басқаруымен телекоммуникация ассоциациясы деген жаңа ұйым пайда болды. Коммерциялық емес құрылымның шығу мақсаты- кәсіпорынның іскерлігін байланыстыру, желілер телекоммуникациясының дамуын , ақпараттық технологияны пайдалану және байланыс қызметін ұсынады. Ассоциацияның негізгі сан есебінде : отандық және шетелдік операторлар арасындағы құжат қатынастарын құруға практикалық көмек көрсету көзделген .Осыған орай - тұтынушылар мен қолданушылар арасындағы қызметті де қамтиды.

Құжат айналымындағы электрондық айналымының құқықтық проблемалары.

Электрондық ақпараттық ресурстарға қол жеткізу

1. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды қоспағанда, Қазақстан Республикасының мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстары жалпыға ортақ қолжетімді болып табылады.

2. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстар мемлекеттік құпияларға жатқызылған және құпиялы электрондық ақпараттық ресурстар болып бөлінеді.

3. Электрондық ақпараттық ресурстарды мемлекеттік құпияларға жатқызу Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиялар туралы заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.

4. Заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, электрондық ақпараттық ресурстарды құпиялыққа жатқызу Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген тәртіппен жүзеге асырылады.

5. Мыналарды:

1) мемлекеттік құпиялардан тұратын нормативтік құқықтық актілерді қоспағанда, нормативтік құқықтық актілерді;

2) төтенше жағдайлар, табиғи және техногендік апаттар, азаматтардың, елді мекендер мен өндірістік объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті ауа райы, санитарлық-эпидемиологиялық, өзге де жағдайлар туралы мәліметтерді;

3) мемлекеттік органдардың қызметі туралы ресми мәліметтерді;

4) мемлекеттік органдардың, кітапханалардың, мұрағаттар мен өзге де ұйымдардың ашық ақпараттық жүйелерінде жинақталған мәліметтерді қамтитын мемлекеттік электрондық ақпараттық ресурстарға қол жеткізуді шектеуге болмайды.

Тақырып 7

Бұқаралық ақпараттарды жасау мен бөлу кезіндегі қатынастарды құқықтық реттеу

1. Бұқаралық ақпарат институтының конституциялық негіздері.

2. Бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) түсінігі және түрлері. БАҚ қызметінің негізгі қағидалары. БАҚ институтындағы ақпараттық құқықтық қатынастардың негізгі субъектілері (редакция, бас редактор, журналист, оқырман, басып шығарушы, құрылтайшы, тұтынушы және т.б.).
3. Ақпараттық құқықтық қатынастың негізгі объектілері: радио-, теле-, аудио-, видео-, газеттер, журналдар және т.б.
4. БАҚ қызметін мемлекеттік реттеу. Байланыс және ақпарат министрлігінің өкілеттігі мен құзыреті. Мемлекеттік органдар мен БАҚ-ның өзара қатынасу проблемалары. БАҚ саласындағы заңнаманы бұзғаны үшін жауаптылық.

Бұқаралық ақпарат институтының конституциялық негіздері

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты насихаттау және үгіттеу, экстремизмді немесе терроризмді насихаттау, сондай-ақ белгіленген мерзімде бұқаралық ақпарат құралдарының шығарылуын (эфирге шығуын) тоқтата тұру себептерін жоймау бұқаралық ақпарат құралдарының шығарылуын (эфирге шығуын) тоқтатуға негіз болып табылады. Сонымен қатар, сөз, шығармашылық бостандығына, өз көзқарастары мен сенімдерін баспа арқылы және өзге де нысанда білдіруге, ақпараттарды заңда тыйым салынбаған кез келген әдіспен алуға және таратуға Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік беріледі. Мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар мен бұқаралық ақпарат құралдары әрбір азаматты оның құқығы мен мүддесіне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті. БАҚ-на мемлекеттік құпияны немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді жария етуге, экстремизм немесе терроризмді насихаттауға және ақтауға, терроризмге қарсы операцияларды жүргізу кезеңінде олардың техникалық тәсілдері мен тактикасын ашатын ақпаратты таратуға, есірткі құралдарын, психотроптық заттар мен прекурсорларды, сондай-ақ порнографияны насихаттауға жол берілмейді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) түсінігі, қағидалары және субъектілері

«бұқаралық ақпарат» дегеніміз — тұлғалардың шектеусіз топтарына арналған баспа, дыбыс-бейне және өзге де хабарлары мен материалдары;

Бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) — бұқаралық ақпарат құралдары саласында мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын мемлекеттік орган (бұдан әрі — уәкілетті орган);

бұқаралық ақпарат құралы — мерзімді баспасөз басылымы, радио және теледидар бағдарламасы, киноқұжаттама, дыбыс-бейне жазбасы және көпшілік қол жеткізе алатын телекоммуникациялық желілердегі (интернет және басқалары) бұқаралық ақпаратты мерзімді немесе үздіксіз жария таратудың басқа да нысаны;

бұқаралық ақпарат құралдарының өнімі — мерзімді баспасөз басылымының жеке нөмірінің немесе дыбыс-бейне бағдарламасының таралымы немесе таралымының бір бөлігі, радио, теледидар, кино хроникалық бағдарлама-лардың жеке шығарылымы, көпшілік қол жеткізе алатын телекоммуникациялық желілердегі ақпарат;

бұқаралық ақпарат құралының өнімін тарату — мерзімді баспасөз ба-сылымдарын сату (жазылу, жеткізу, үлестіру), радио, теледидар бағдарламала-рын эфирге шығару, кинохроникалық бағдарламаларды көрсету;

бұқаралық ақпарат құралының редакциясы — жеке тұлға не бұқаралық ақпарат құралына материалдар жинауды, дайындауды және шығаруды жүзеге асыратын заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесі болып табылатын шығарма-шылық ұжым;

бас редактор (редактор) — бұқаралық ақпарат құралының редакция-сын басқаратын және оны шығару мен таратуға, эфирге шығаруға тиісінше өкілеттігі бар жеке тұлға;

журналист (бұқаралық ақпарат құралының өкілі) — еңбек қатынастары немесе өзге де шарттық қатынастар негізінде бұқаралық ақпарат құралы үшін хабарлар мен материалдар жинау, өңдеу және әзірлеу жөніндегі қызметті жүзе-ге асыратын жеке тұлға; **аккредитация** — журналистгі тағайындау рәсімі және оның өкілеттігін мемлекеттік органның, қоғамдық бірлестіктің және ұйымның тануы;

таратушы — меншік иесімен, баспагермен шарт бойынша немесе езге де заңды негіздерде бұқаралық ақпарат құралының өнімін таратуды жүзеге асы-ратын жеке немесе заңды тұлға;

кешен — бір бірімен ортақ мақсаттарымен байланысты және бірыңғай құрылым құрайтын ғимараттар жиынтығы;

мерзімді баспасөз басылымы — тұрақты атауы, ағымдағы немірі бар және кемінде үш айда бір рет шығарылатын газет, журнал, альманах, бюллетень, олар-дың қосымшасы; иесі жаппай тарату мақсатында ақпарат беретін электронды өкіл-дікбет;

ресми хабар — бұқаралық ақпарат құралдары арқылы одан әрі тарату мақ-сатымен мемлекеттік органдар беретін ақпарат;

теледидар, радио, бейне, кино хроникалық бағдарламасы — толық атауы бар жене кемінде жарты жылда бір рет эфирге шығатын мерзімді дыбыс-бейне хабарлары мен берілімдерінің жиынтығы;

цензура— бұқаралық ақпарат құралдарының хабарларын және матери-алдарын мемлекеттік органдармен, лауазымды адамдармен және өзге деұйым-дармен олардың талап ету бойынша немесе езге де негіздер бойынша хабар-лар мен материалдарды не олардың жекелеген бөліктерін таратуды шектеу немесе оларға тыйым салу мақсатымен алдын ала келісу;

эфирге шығу — ұқсас жене цифрлық электромагнитгі жүйелерді пайдалана отырып, теледидар, радио бағдарламаларын, дыбыс-бейне жазбаларын тарату;

Бұқаралық ақпарат құралдарының тілі:

- ✓ Бұқаралық ақпарат құралдары мемлекеттік тілде және басқа да тілдерде таратылады;
- ✓ Мемлекет Қазақстан Республикасының тілдер туралы заңдарына сәйкес бұқаралық ақпаратты алу және оны тарату кезінде әркімнің ана тілін пайдалану құқығын қамтамасыз етеді;

- ✓ Мемлекеттік тілдегі бұқаралық ақпарат құралдарының телевизиялық және задио бағдарламаларының апталық келемі уақыты бойынша басқа тілдердегі «хабарлардың жиынтық көлемінен кем болмауға тиіс.
- ✓ Мемлекеттік тілдегі хабарларды хабар таратудың тәуліктік кестесіне орналастыру хабарлар эфирге шығатын бүкіл кезең ішінде біркелкі жүзеге асырылуға тиіс.

Бұл талап кабельдік, эфирлі-кабельдік телевизия желілеріне қолданылмайды.

БАҚ институтындағы ақпараттық құқықтық қатынастардың негізгі субъектісі ретінде журналистің құқықтары :

- ақпаратты іздестіруді жүзеге асыруға, сұратуға, алуға және таратуға;
- мемлекеттік органдарға, барлық меншік нысандарындағы ұйымдарға басқаруына және өзінің қызмет бабындағы міндеттерін жүзеге асыруға байланысты олардың лауазымды адамдарының қабылдауында болуға, жабық шара өткізу туралы шешім қабылданғаннан басқа жағдайда өзін тіркеген орган өткізетін барлық шараларға қатысуға;
- Қазақстан Республикасының заң актілерінде тыйым салынған жағдайларды қоспағанда, жазбалар, соның ішінде оларды дыбыс-бейне техникасын, кино-фото түсіру құралдарын пайдалана отырып жасауға;
- журналистің куәлігін көрсету арқылы дүлей апаттар болған аудандарда, митингілер мен демонстрацияларда, сондай-ақ қоғамдық, топтық және жеке мүдделер мен наразылықтарды өзге де білдіру нысандарына қатысуға;
- құжаттар мен материалдардың мемлекеттік құпиялар болып табылатын мәліметтері бар үзінділерін қоспағанда, олармен танысуға рұқсат алуға;
- алынатын ақпараттың дұрыстығын тексеруге;
- алынған ақпараттық материалдарды тексеру кезінде мамандарға жүгінуге;
- өзі дайындаған хабарлар мен материалдарға қолын қойып, шартты атын (бүркеншік атын) көрсетіп таратуға;
- материалдың мазмұны редакциялық түзетуден кейін журналистің жеке сеніміне қайшы келсе, оған өз қолы қойылып жариялануынан бас тартуға;
- авторлық және ақпарат көздерінің құпиясы соттың талап етуімен жарияланған жағдайларды қоспағанда, бұл құпияларды сақтауға құқығы бар.

Журналистің міндеттері:

- ◆ Қазақстан Республикасының заңдарын басшылыққа ала отырып, өзі шарттық қатынастарда тұрған бұқаралық ақпарат құралының қызмет бағдарламасын жүзеге асыруға;
- ◆ шындыққа сәйкес келмейтін ақпаратты таратпауға;
- ◆ ақпарат ұсынған адамдардың авторлығын көрсету туралы олар жасаған өтініштерді қанағаттандыруға;
- ◆ жеке және заңды тұлғалардың заңды құқықтары мен мүдделерін құрметтеуге, азаматтармен сұхбат жүргізген кезде дыбыс немесе бейнежазбаны пайдалануға келісім алуға;
- ◆ Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өзіне жүктелген өзге де міндеттерді орындауға міндетті.

БАҚ қызметін мемлекеттік реттеу

Бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мемлекеттік реттеу телевизия және (немесе) радио хабарларын таратуды ұйымдастыру жөніндегі қызметті құқықтық

қамтамасыз ету, лицензиялау, Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы заңнамасының сақталуын бақылау арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңнамасының сақталуын мемлекеттік бақылауды уәкілетті орган мен басқа да мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген өздерінің құзыреті шегінде жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы құзыреттері:

- бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді және олардың іске асырылуын қамтамасыз етеді;
- Қазақстан Республикасында таратылатын шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарын есепке алуды жүзеге асыру тәртібін айқындайды;
- телевизия және (немесе) радио хабарларын таратуды ұйымдастыру жөніндегі қызметті лицензиялау тәртібін бекітеді.
- бұқаралық ақпарат құралдары мласында мемлекеттік саясатты қалыпта-стыру мен іске асыруды қамтамәсыз ете; -
- бұқаралық ақпарат құралдарын есепке алуды жүзеге асырады;
- телерадио хабарларын тарату құқығын алуға конкурстар еткізу ережесін бекітеді;
- телевизия және (немесе) радио хабарларын тарату үшін радио жиіліктер номиналдарын белу жөніндегі ашық конкурстар еткізуді ұйымдастырады;
- Қазақстан Республикасының лицензиялау туралы заңнамасында белгілен-ген тәртіппен телевизия және (немесе) радио хабарларын таратуды ұйымдастыру жөніндегі қызметті лицензиялауды жүзеге асырады;
- лицензиаттың лицензияда көрсетілген шарттарды сақтауын бақылауды жүзеге асырады және Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен лицензияның қолданысын тоқтата тұру туралы шешім қабылдайды;
- Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен респу-ликалық деңгейде мемлекеттік ақпарат саясатын жүргізу жөніндегі мемлекеттік тапсырысты қалыптастырады, орналастырады және оның жүзеге асырылуын бақылайды;
- бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы халықаралық ынтымақтастық-ты жүзеге асырады;
- Қазақстан Республикасының аумағында таратылатын шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарын есепке алудың бірыңғай тізілімін жүргізеді;
- бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мемлекеттік және салалық (секторалдық) бағдарламаларды әзірлейді және іске асырады;
- тарихи және (немесе) мәдени құндылығы бар жазылымдарды сақтау тәртібін айқындайды;
- журналистерді аккредиттеу ережесін бөкітеді;
- жергілікті атқарушы. органдардың Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы заңнамасының сақталуын бақылауды жүзеге асыруы жөніндегі қызметін үйлестіреді;
- орталық және жергілікті атқарушы органдардың бұқаралық ақпарат құрал-дары мәселелері жөніндегі қызметін үйлестіреді. ^

Облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдарының құзыреті:

- өңірлік бұқаралық ақпарат құралдары арқылы мемлекеттік ақпараттық сая-сатты іске асырады;

- облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) аумағында таратылатын шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарын есепке алуды жүзеге асырады;
- арнайы стационарлық үй-жайларды орналастыру тәртібін және онда эротикалық сипаттағы материалдар жариялайтын мерзімді баспасөз өнімін өткізу ережесін бекітеді;
- Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген төртіппен өңірлік деңгейде мемлекеттік ақпараттық раясатты жүргізу жөніндегі мемлекеттік тапсырысты қалыптастырады, орналастырады және оның жүзеге асырылуын бақылайды;
- тиісті өкімшілік-аумақтық бірлікте бұқаралық ақпарат құралдарының Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтауын бақылауды жүзеге асырады;
- уәкілетті органға статистикалық деректерді, шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарын есепке алу жөніндегі ақпараттарды, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтау жөніндегі мәліметтерді табыс етеді.

Мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру

Мемлекеттік бақылаудың мақсаты жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңнамасын сақтауын қамтамасыз ету болып табылады.

Облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдары жүзеге асыратын бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мемлекеттік бақылау:

- а) осы Заңда көзделген талаптарды сақтау жөніндегі бақылауды;
- ә) бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратылатын жарнамаға қатысты бақылауды қамтиды.

Уәкілетті орган, облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдары жүзеге асыратын бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мемлекеттік бақылау тексеру нысанында орындалады.

Тексерудің түрлері:

жоспарлы - алдыңғы тексерулерге қатысты Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген уақыт аралықтары ескеріліп жүргізілетін мемлекеттік орган жоспарлаған тексеру;

жоспардан тыс - жеке және заңды тұлғалардың етініштеріне дереу ден қоюды талап ететін қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты тағайындалатын тексеру;

рейдтік - лицензияның, тіркеу және өзге де рұқсат ету құжаттарының болу-ын, сондай-ақ мемлекеттік органның бақылау объектісі болып табылатын бақылау жабдығының дұрыс қолданылуын тексеру.

Тексеру жүргізудің мерзімі нұсқама берілген кезден бастап күнтізбелік он бес күннен аспауға тиіс.

«Байланыс және ақпарат министрлігі»

Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат министрлігі - байланыс саласындағы және ақпараттандыру, ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама салаларындағы мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады. Министрліктің мынадай 2 ведомстволары бар: Ақпарат және мұрағат комитеті, Байланыс және ақпараттандыру комитеті. Министрлік өз қызметін Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңдарына, Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің актілеріне, өзге де нормативтік құқықтық актілерге, сондай-ақ осы Ережеге сәйкес жүзеге асырады. Сондай -ақ министрлік мемлекеттік мекеменің

ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға болып табылады, оның өз атауы мемлекеттік тілде жазылған мөрі мен мөртаңбалары, белгіленген үлгідегі бланкілері, сондай-ақ заңнамаға сәйкес қазынашылық органдарда шоттары болады. Министрлік азаматтық-құқықтық қатынастарға өз атынан түседі. Егер оған заңнамаға сәйкес уәкілеттік берілсе, Министрліктің мемлекет атынан азаматтық-құқықтық қатынастардың тарабы болуға құқығы бар. Министрлік өз құзыретінің мәселелері бойынша заңнамада белгіленген тәртіппен Министрдің бұйрықтарымен ресімделетін шешімдер қабылдайды.

Министрліктің негізгі міндеттері мен функциялары

Министрліктің негізгі *міндеттері* мыналар болып табылады:

- байланыс саласында мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру, байланыс саласындағы қызметтерді ұсынатын немесе оларды пайдаланатын адамдардың қызметін мемлекеттік бақылау, үйлестіру және реттеу;
- ақпараттандыру және «электрондық үкімет» саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру және қызметті мемлекеттік реттеу;
- почта байланысы саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру, почта операторларының қызметін мемлекеттік бақылау, үйлестіру;
- ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру және қызметті мемлекеттік реттеу;
- табиғи монополиялар салаларында және реттелетін нарықтарда телекоммуникация мен почта байланысының жалпы қолжетімді қызметтері саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге қатысу және іске асыру әрі мемлекеттік реттеу және бақылау;
- ақпарат, мұрағат ісі мен құжаттама салаларындағы салааралық үйлестіруді жүзеге асыру;
- Министрлікке жүктелген өзге де міндеттер.

Министрлік қолданыстағы заңнамаға және өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес мынадай *функцияларды* жүзеге асырады:

- Қазақстан Республикасының байланысын дамыту мен жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуді және негізгі бағыттары мен басымдықтарын іске асыруды ұйымдастыру;
- ақпараттандыру саласында және «электрондық үкімет» қалыптастыруда халықаралық ынтымақтастықты дамыту;
- Қазақстан Республикасының байланыс әкімшілігі ретінде халықаралық байланыс одақтары мен ұйымдарында өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының мүддесін білдіру және қорғау;
 - радиожилілік спектрін пайдалануды жоспарлау;
 - Халықаралық электр байланысы одағының Радиобайланыс регламентіне сәйкес радиожилікті халықаралық үйлестіру;
 - Қазақстан Республикасының почта әкімшілігі ретінде басқа мемлекеттердің және халықаралық ұйымдардың почта әкімшіліктерімен өзара іс-қимылда өз құзыреті шегінде почта байланысы саласында Қазақстан Республикасының мүддесін білдіру және қорғау;
 - Қазақстан Республикасының почта байланысын дамыту және почта-жинақтау жүйесін қалыптастыру бағдарламасын әзірлеу;

- байланыс және ақпараттандыру саласында «электрондық үкіметті» қалыптастыру кезінде қызметті салааралық үйлестіру
- байланыс саласындағы нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу, бекіту;
- ақпараттандыру және байланыс саласындағы техникалық регламентті әзірлеу;
- телекоммуникацияның әмбебап қызметтеріне тарифтерді бекіту;
- телекоммуникация және почта байланысының жалпыға бірдей қолжетімді қызметі саласындағы табиғи монополиялар аясында және реттелетін нарықтарда реттеу мен бақылау;
- телекоммуникация және почта байланысы саласында реттелетін нарық субъектілерінің тауарларына (жұмыстарына, қызметтеріне) басаларды реттеу;
- Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын тәртіппен Қазақстан Республикасының уәкілетті мемлекеттік органдарының, әскери басқару, ұлттық қауіпсіздік және ішкі істер органдарының мұқтаждықтары үшін техникалық құралдарды орналастыруға қажетті байланыс желілері мен арналарын, кәбілдік кәріздердегі арналар мен алаңдарды беру қызметтерінің бағаларын (тарифтерін) реттеу;
- телекоммуникация және почта байланысы саласындағы нарық субъектілерінің тауарларға (жұмыстарға, қызметтерге) және инфрақұрылымға кемсітпейтін қол жеткізуін қамтамасыз ету мақсатында тауар нарықтарына талдау жүргізу;
- Ережеде көрсетілген өзге де қызметтерді жүзеге асырады.

Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңдарды бұзғаны үшін жауапкершілік негіздері:

- ❖ Азаматтардың немесе ұйымдардың (мемлекеттік органның, азаматтардың қоғамдық, шығармашылық, ғылыми, діни немесе өзге де бірлестігінің және заңды тұлғалардың) ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді тарату, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы сотқа ықпал жасау Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жауаптылыққа әкеп соғады.
- ❖ Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңдарды бұзу үшін мемлекеттік органдардың және өзге де ұйымдардың оған кінәлі лауазымды адамдары, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралының иесі, таратушысы, бас редакторы (редакторы), таратылған хабарлар мен материалдардың авторлары жауапты болады.
- ❖ Бұқаралық ақпарат құралының меншік иесі, бас редакторы (редакторы) Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-таптық және рулық артықшылықты, қатыгездікті, зорлық пен порнографияны насихаттап, үгіттейтін хабарлар мен материалдарды таратқаны үшін, олардың алынған көздеріне қарамастан, Қазақстан Республикасының заң актілерінде белгіленген жауаптылықта болады.
- ❖ Журналистің заңды кәсіптік қызметіне кедергі жасау Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

Шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді тарату үшін жауапкершіліктен босатылатын реттер:

- егер бұл мәліметтер рәсми хабарлар мен құжаттарда айтылған болса;
- егер олар жарнама және ақпарат агенттіктерінің немесе мемлекеттік органдардың баспасөз қызметінен алынса;

- егер олар өкілді органдар депутаттарының, мемлекеттік органдардың, ұйымдардың лауазымды адамдарының және азаматтардың ресми сөйлеген сөздерінің сөзбе-сөз қайталанып берілуі болса;
- егер олар алдын ала жазылып алынбай эфирге шығарылатын авторлық сөздерде не осы Заңға сәйкес редакциялауға жатпайтын мәтіндерде айтылса;
- егер бұл мәліметтер осы Заңның 18-бабына сәйкес міндетті хабарларда айтылса, бас редактор (редактор), сондай-ақ журналист жауапты болмайды.

Тақырып 8

Библиотекалық және архивтік іс саласындағы қатынастарды құқықтық реттеу

1. Библиотекалық қызметтер және тиісті саладағы мемлекеттік саясат.
2. Библиотекалық қызметтер және тиісті саладағы қатынастардың субъектілері мен объектілері. Библиотеканың қожасы мен пайдаланушының құқықтарын қорғау, ақпараттар мен мәдени құндылықтардың жалпыға қол жетімділігін қамтамасыз ету.
3. Архивтік істі ұйымдастыру мәселелері. Архив құжаттарын құру, оларды сақтауды ұйымдастыру, жинақтау мен пайдалану тәртібі. Тиісті ақпараттық қатынастың негізгі объектілері мен субъектілері. Архивке қатысты мемлекеттік саясат.

Қазақстан Республикасы Мәдениет туралы Заңының 24-бабына сәйкес:

Кітапхана ісі – міндеттеріне кітапханалар желісін құру және дамыту, олардың қорларын қалыптастыру және өңдеу, кітапхана пайдаланушыларға кітапханалық, ақпараттық және ақпараттық-библиографиялық қызмет көрсетуді ұйымдастыру, кітапхана мамандарын даярлау мен олардың біліктілігін арттыру, кітапханалардың дамуын ғылыми және әдістемелік қамтамасыз ету кіретін мәдениет саласы.

Кітапхана - ақпараттық, мәдени, білім беру функцияларын орындайтын, баспа және қолжазба құжаттарының ұйымдастырылған қоры, сондай-ақ графикалық, дыбыстық-көрініс материалдары, электронды жеткізгіштерде құжаттары бар және оларды жеке және заңды тұлғаларға уақытша пайдалануға беретін мәдениет ұйымы.

Қоры тек қана электронды жеткізгіштердегі құжаттардан тұратын кітапхана (электронды кітапхана) пайдаланушылармен жанама түрдегі (қашықтықта) немесе толық емес жанама түрдегі өзара іс-қимыл кезінде ақпараттық және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып қызмет көрсетуді жүзеге асырады.

Кітапханалардың кітапхана қорын қалыптастыру сатып алу, кітап алмасу және сыйға тарту жолымен жүзеге асырылады.

Ұлттық кітапханалардың кітапхана қоры басылымның міндетті тегін данасын алу жолымен де қалыптастырылады.

Басылымдардың міндетті тегін даналарын дайындалған күнінен бастап күнтізбелік отыз күн ішінде басып шығарушы немесе оның тапсырмасы бойынша үшінші тұлға Қазақстан Республикасының ұлттық кітапханаларына жібереді.

Қазақстан Республикасының аумағында әмбебап, салалық, салааралық, жасөспірімдер, балалар кітапханалары, сондай-ақ көрмейтін және нашар көретін азаматтар үшін арнайы кітапханалар құрылуы мүмкін.

Мемлекеттік кітапханалар ақысы міндетті сипатта болмайтын және жеке немесе заңды тұлғамен келісім бойынша айқындалатын, өздерінің негізгі қызметіне қатысы жоқ тауарлар (жұмыстар, қызметтер) өткізуге құқылы. Мұндай тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) өткізуден түскен ақша Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасына сәйкес пайдаланылады.

Мемлекеттік кітапханалар:

- 1) жеткізгіштердің, форматтардың,
- 2) стандарттардың барлық түрінен көшірмелер дайындауға және оларды өңдеуге;
- 2) кемтар азаматтар үшін материалдар дайындауға;

- 3) құжаттарды талдамалы-синтетикалық өңдеуге және қосымша библиография жасауға;
- 4) қолжазбаларды, құнды кітаптарды және құжаттарды реставрациялауға;
- 5) көшпелі ақпараттық - көрме іс-шараларын ұйымдастыруға;
- 6) білім беру және аудармашылық қызметтерін көрсетуге;
- 7) қолжазбаларға және құнды кітаптарға сараптама жасауға;
- 8) байланыс операторымен шарт негізінде Интернет желісі қызметтерін ұсынуға;
- 9) құжаттарды электронды жеткізуге, тақырыптық ақпарат іздестіріп, құрастыруға;
- 10) экскурсиялық қызмет етуге, фото, бейне түсірілімдер жасауға;
- 11) кітапхана шығарған оқу-әдістемелік әдебиетті және басқа да оқу құралдарын өткізуге құқығы бар.

Кітапханалар сирек және құнды басылымдарды беру кезінде салынған кепіл сомасын, кітапхана қорына пайдаланушылар келтірген залал өтемақысының түрлері мен мөлшерін белгілеуге құқылы. Мемлекеттік кітапханалар кітапхана қорына келтірілген залал үшін алынған өтемақы сомаларын тиісті бюджетке аударады.

Кітапхана ісі, сондай-ақ ұлттық мәдени мұраның бір бөлігі ретінде кітапхана қорларын қалыптастырумен, сақтаумен, пайдаланумен байланысты мәселелер уәкілетті орган белгілеген тәртіппен реттеледі.

Мүгедек немесе егде жаста болуынан кітапханаларға бара алмайтын кітапхана пайдаланушылар уәкілетті орган айқындайтын тәртіппен сырттай және стационарлық емес қызмет ету нысандары арқылы кітапхана қорларына қол жеткізуге құқығы бар.

Мұрағат ісі - мемлекеттік ұйымдар мен заңды және жеке тұлғалар қызметінің Ұлттық мұрағат қорын қалыптастыру, мұрағаттарды, мұрағат қорлары мен коллекцияларын құру, олардың сақталуы мен пайдаланылуын ұйымдастыруға байланысты саласы;

- **2004 мұрағаттық құжат** - қоғам үшін маңыздылығына қарай, сондай-ақ меншік иесіне құнды, сақталынатын немесе сақталуға жататын құжат;
- **мұрағат** - мұрағат құжаттарының жиынтығы, сондай-ақ мұрағат мекемесі немесе мекеменің, ұйымның немесе кәсіпорынның пайдаланушылар мүдделері үшін мұрағат құжаттарын қабылдау мен сақтауды жүзеге асыратын құрылымдық бөлімшесі;
- **мұрағат қорлары** - бір-бірімен тарихи немесе қисынды байланысты құжаттардың жиынтығы;
- **мұрағат коллекциясы** - қор құрушылар қызметінде құрылған және бір немесе бірнеше белгілері бойынша біріктірілген құжаттардың жиынтығы;
- **ведомстволық мұрағат** - Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын, сондай-ақ оның құрамына кірмеген құжаттарды жинақтауды, уақытша сақтау мен пайдалануды жүзеге асыратын мемлекеттік заңды тұлғаның мекемесі немесе құрылымдық бөлімшесі;
- **мемлекеттік мұрағат** - Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын жинақтауға (сатып алуға), тұрақты сақтауға және пайдалануды ұйымдастыруға құқық берілген мемлекеттік мекеме;
- **Құжаттар көшірмелерінің мемлекеттік сақтандыру қоры** - Ұлттық мұрағат қорының мемлекет үшін бірден-бір маңызы бар және жойылған жағдайда орны толмайтын құжаттарының сақтандыру көшірмелерінің жиынтығы;
- **құжат** - материал көзінде дәлме-дәл жазып алынған, бір ізге түсіруге мүмкіндік беретін ақпарат;
- **Ұлттық мұрағат қоры** - заңда белгіленген тәртіппен ұлттық құндылық деп танылған барлық мұрағаттардың, мұрағат қорлары мен коллекцияларының,

деректі ескерткіштердің, тарихи, ғылыми, әлеуметтік, экономикалық, саяси немесе мәдени айрықша маңызы бар құжаттардың жиынтығы;

- **ресми құжат** - жеке немесе заңды тұлға жасаған, белгіленген тәртіппен ресімделіп, куәландырылған құжат;
- **уәкілетті орган** - мұрағаттар мен құжаттаманы басқарудың орталық мемлекеттік органы;
- **жеке мұрағат** – Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын, сондай-ақ оның құрамына кірмеген құжаттарды жинақтауды, сақтауды, пайдалануды жүзеге асыратын мемлекеттік емес заңды тұлғаның мекемесі немесе құрылымдық бөлімшесі немесе жеке адамның қызметі, құжаттарды жинақтауы (сатып алуы) нәтижесінде пайда болған мұрағаты;
- **арнаулы мемлекеттік мұрағат** - Қазақстан Республикасы арнаулы мемлекеттік органының мұрағат мекемесі немесе бөлімшесі;
- **адам құрамы жөніндегі құжаттар** - қызметкерлердің еңбек қызметін растайтын құжаттар кешені және оларды зейнетақымен қамсыздандыруға арналған ақшаның аударылуы туралы мәліметтер;
- **мұрағат құжаттарын пайдаланушы** - пайдалану мақсатында ақпарат алу үшін мұрағат құжаттарына жүгінетін жеке немесе заңды тұлға.

Қазақстан Республикасының Ұлттық мұрағат қоры Қазақстан халқының тарихи-мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып табылады және оны Қазақстан Республикасының ұлттық игілігі ретінде мемлекет қорғайды. Ұлттық мұрағат қорына Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде сақтаулы және халықаралық келісімдерге сәйкес Қазақстанға қайтарылуға тиісті мұрағат құжаттары да жатады. Ұлттық мұрағат қоры қоғам мен мемлекеттің қажеттерін қанағаттандыруға, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға қызмет етеді. Мұрағат ісін дамыту мен жетілдіруге қамқорлық жасауды мемлекет өз мойнына алады. Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын сақтау барлық жеке және заңды тұлғалардың міндеті болып табылады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі жүзеге асыратын мұрағат ісін мемлекеттік реттеу мәселелеріне:

- 1) Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын, басқа да мұрағат құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік мұрағаттардың толықтыруы, сақтауы, есепке алуы мен пайдалануы қағидаларын бекіту;
- 2) мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарда құжаттама жасаудың және құжаттаманы басқарудың үлгілік қағидаларын бекіту;
- 3) мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың қызметінде жасалатын үлгілік құжаттар тізбесін олардың сақталу мерзімдерін көрсете отырып бекіту;
- 4) Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын және басқа да мұрағат құжаттарын ведомстволық және жеке мұрағаттардың қабылдауы, сақтауы, есепке алуы мен пайдалануы қағидаларын бекіту;
- 5) өзіне Қазақстан Республикасының **Конституциясымен**, заңдарымен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де функцияларды орындау жатады.

Уәкілетті орган жүзеге асыратын мұрағат ісін мемлекеттік реттеу мәселелеріне:

- ❖ мұрағат ісі мен құжат жасауда бірыңғай мемлекеттік саясатты іске асыру;
- ❖ Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын басып шығару қағидаларын бекіту;
- ❖ Орталық сараптау-тексеру комиссиясы және орталық мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік мұрағаттардың сараптау-тексеру комиссиялары туралы ережелерді бекіту;
- ❖ Қазақстан Республикасында мұрағат ісін дамыту және құжаттама жүргізу бағдарламаларының жобаларын әзірлеу және оларды іске асыру;

- ❖ «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының **Заңына** сәйкес ведомстволық есептіліктің, тексеру парақтарының нысандарын, тәуекел дәрежесін бағалау критерийлерін, жыл сайынғы тексеру жоспарларын әзірлеу және бекіту;
- ❖ Қазақстан Республикасының мемлекеттік мұрағаттарынан шығатын мұрағат анықтамаларына және мұрағат құжаттарының көшірмелеріне апостиль қою;
- ❖ Ұлттық мұрағат қорының құжаттары бойынша ақпараттық желі және деректер қорын құру;
- ❖ мемлекеттік мұрағаттардың қызметі үшін оңтайлы жағдайлар жасау;
- ❖ автоматтандырылған мұрағаттық технологиялар әзірлеу мен енгізуді ұйымдастыру;
- ❖ Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын басып шығаруды ұйымдастыру, сондай-ақ құжаттарды мемлекеттің, қоғамның және азаматтардың сұрауларын қанағаттандыру үшін пайдалану;
- ❖ Ұлттық мұрағат қорын және Құжаттар көшірмелерінің мемлекеттік сақтандыру қорын қалыптастыру мен олардың жұмыс істеуі, Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын орталықтандырылған мемлекеттік есепке алуды қамтамасыз ету;
- ❖ республикалық меншіктегі тарихи және мәдени құжаттық ескерткіштерді қорғау, оларды сақтау және пайдалану;
- ❖ Қазақстан Республикасының тарихы жөніндегі шет елдердегі мұрағат құжаттарын жинау мен оларды елге қайтару;
- ❖ мұрағаттану, құжаттану және қосымша тарихи пәндер саласындағы ғылыми-зерттеу және ғылыми-әдістемелік қызметті дамыту, ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін пайдалану;
- ❖ мұрағат ісін басқару және жүргізу органдарының қызметіне әдістемелік басшылық жасау және оны үйлестіру;
- ❖ іс жүргізу мәселелеріне салааралық ұйымдастырушылық-әдістемелік басшылық жасау және іс жүргізудің жай-күйі мен құжаттардың сақталуын бақылау;
- ❖ Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулыларының талаптарын сақтау тұрғысынан мұрағат ісі саласындағы бақылау;
- ❖ мұрағат ісі жөніндегі халықаралық ұйымдарда Қазақстан Республикасының өкілдігін қамтамасыз ету;
- ❖ Қазақстан Республикасының заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтарында және Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады.

Облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың жергілікті атқарушы органы жүзеге асыратын қатынастарды мемлекеттік реттеу және мұрағат ісін басқару мәселелеріне:

- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың аумағында мұрағат ісінде және құжат жасауда бірыңғай мемлекеттік саясатты іске асыру;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың мемлекеттік мұрағаттарының сақтауына қабылданған Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын сақтауды, толықтыруды және пайдалануды ұйымдастыру;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың мемлекеттік мұрағаттарында сақталатын Ұлттық мұрағат қоры құжаттарын мемлекеттік есепке алуды жүргізу және олардың сақталуын қамтамасыз ету;
- коммуналдық меншіктегі тарихи және мәдени құжаттық ескерткіштерді қорғау, оларды сақтау мен пайдалану;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың аумағында мұрағат ісін дамыту және құжаттама жүргізудің өңірлік мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру;

- құжаттардың ғылыми және практикалық құндылығына сараптама жүргізуді ұйымдастыру;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың мемлекеттік мұрағаттарында сақталатын Ұлттық мұрағат қорының құжаттары бойынша деректер қорын қалыптастыру;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың аумағында орналасқан, Ұлттық мұрағат қорын толықтыру көздері болып табылатын ұйымдарда іс жүргізудің жай-күйіне, құжаттардың сақталуына ұйымдастырушылық-әдістемелік басшылық жасау және бақылау жасау;
- жеке және заңды тұлғалардың сұрауларын орындауды ұйымдастыру;
- сараптау-тексеру комиссиясы туралы ережені бекіту;
- Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын мемлекеттің, жеке және заңды тұлғалардың сұрауларын қанағаттандыру үшін пайдалану;
- облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың тарихы бойынша мұрағат құжаттарын жинау және қайтару;
- жергілікті мемлекеттік басқару мүддесінде Қазақстан Республикасының заңнамасымен жергілікті атқарушы органдарға жүктелетін өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады.

Ұлттық мұрағат қорының құрамына жатқызылған және жеке меншік мұрағаттарда сақталатын құжаттардың сақталуын мемлекеттік бақылау тексеру нысанында және өзге де нысандарда жүзеге асырылады. Тексеру «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының **Заңына** сәйкес жүзеге асырылады. Мемлекеттік бақылаудың өзге де нысандары осы Заңға сәйкес жүзеге асырылады. Мұрағат ісін мемлекеттік басқаруды уәкілетті орган мен облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдары жүзеге асырады. Уәкілетті органның нұсқаулары жеке және заңды тұлғалардың орындауы үшін міндетті.

Мұрағат ісін басқару мен жүргізу органдарының жүйесіне:

- ✓ уәкілетті орган, облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдары);
- ✓ мұрағат мекемелері: Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік мұрағаттары, республикалық маңызы бар қалалар мен Қазақстан Республикасы астанасының орталық мемлекеттік мұрағаттары, облыстардың, қалалардың, аудандардың мемлекеттік мұрағаттары мен олардың филиалдары кіреді.

Мұрағат ісін басқару мен жүргізу органдарын қаржыландыру және материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз ету

Қазақстан Республикасы уәкілетті органын, облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті атқарушы органдары, олардың жүйесіндегі мұрағат мекемелерін қаржыландыру және материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз ету бюджет қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігінде, Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитетінде, сыртқы барлау саласындағы уәкілетті органда, Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінде, Қазақстан Республикасы Президентінің Күзет қызметінде және Қазақстан Республикасының Экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі агенттігіне (қаржы полициясы) арнаулы мемлекеттік мұрағаттар құрылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік органдарында арнаулы мұрағаттар құру Қазақстан Республикасы Президентінің актісімен жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының осы Заңда белгіленген тәртіппен арнаулы мемлекеттік мұрағаттар құрылған мемлекеттік органдарына өздерінің қызметіне қатысты мұрағат құжаттарын жинақтау (сатып алу), тұрақты сақтау және пайдалану құқығы беріледі.

Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік мұрағаттары қызметінің тәртібі нормативтік құқықтық актілермен белгіленеді.